

ԲԱՌԵՐՈՒՆ ՄԻՒՍ ԵՐԵՍԸ (2)

Ողբ. Լեւոն Վարդանի յիշատակին,
որ պատրճառ եղաւ այս յօղուածաշարքին
հեղատպւումին:

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՎՐԴ. ԿՌԱՆԵԱՆ

«Բառերուն Միւս Երեսը» յօղուածաշարքին այս վեցերորդ շարքին՝ առաջին մասով, պիտի քննարկենք առուտուրին առընչուած կարգ մը բառերուն իմաստաբանութիւնը: Իսկ երկրորդ մասով, պիտի անցնինք մարդկային ազատութեան, սահմանափակուածութեան եւ անոնց առընչուած կարգ մը բառերու ուսումնասիրութեան:

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍ

(Մարդու ընկերային զարգացման
առաջին արտայայտութիւնը՝ առուտորը)

1- ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ԾԱԳՈՒՄԸ

Կը թուի թէ Նախամարդուն մօտ սեփականութեան զգացումը առաջնահերթ բնագոյներէն չէ եղած: Նախամարդը, արարչագործութեան սկիզբը իր կարիքները բնութեան ծոցին մէջ առատօրէն ու ձրի գտած ըլլալով, — որուն երանական արտայայտութիւնը Ս. Գիրքի Եղեմը կրնայ ըլլալ — սեփականութեան պահանջքը իր մէջ չուտ չէ աճեցուցած: Ըստ ընկերարաններուն, առաջին մարդիկը բազմակին եղած են, իրենց կիներն անգամ իրենց սեփականութիւնը չեն նկատած:

Սակայն մարդկային ցեղին բազմացումով եւ ընկերային, աշխարհագրական եւ զանազան պատճառներու հետեւանքով, մայր բնութեան առատարուխ պարգեւները սկսած են հետզհետէ սահմանափակ դառնալ ու պակսիլ: Մարդկութեան տնտեսական այս առաջին տագնապը մարդուն մէջ սեփականութեան զգացումը գրգռած է ու սեփականատէրը մղած է մենատէր դառնալ, եւ գուցէ ասիկա եղած է մարդկային առաջին մեղքին ծագումը:

Մարդկութիւնը իր տնտեսական առաջին տագնապը լուծած է

«առուտուր»ի դրուժիւնը ստեղծելով, այսինքն երկու սեփականութիւններուն փոխանակումով, հում նիւթի դիմաց հում նիւթ տալու դրուժեամբ:

«Առուտուր»ին գիւտը ո՛չ միայն յեղափոխած է մարդկային տնտեսական կենցաղը, այլ նաեւ յեղաշրջած է մարդոց մտայնութիւնը, քաղաքակրթութիւնը, լեզուն, բառամթերքը: Առուտուրը մարդը մղած է առեւտրական արժէք սահմանելու բնութեան արտադրութիւններուն եւ անոնց մշակումին, անոնց շուրջ գարգացնելով գինի, արժէքի, կշիռքի ու չափի գիտակցութիւնը:

Վաճառք

Բառին արմատն է պահլաւական «պածար»ը (այժմեան շուկային նշանակութեամբ), որմէ ծագած է պարսկական «պազար» բառը, որ իր հերթին բազմաթիւ եւրոպական լեզուներու կողմէ որդեգրուած է:

Պահլաւ «պածար—շուկայ» բառէն առաջ եկած է հայերէն «վաճառ» բառը. «տեղի վաճառի արարին գտաճարն»: Հայերէն «վաճառ» բառը շուկայի պարսկական իմաստը աճեցուցած եւ թարգմանած է «առուտուր, փոխանակութիւն» բառերով, եւ այսպէս անուղղակիօրէն բացայայտած է «պազար»ին ի՞նչ ձեւ կատարուիլը:

«Վաճառ» կոչուած է ո՛չ միայն «փոխանակութիւն»ը, այլ նաեւ առուտուրի պահուն փոխանակուած ապրանքը: Հայկական կարգ մը գաւառներու մէջ, «վաճառք» կոչուած է փեսային կողմէ հարսին ծնողին տրուած օփիտը, ըստ ամուսնական նախնական սովորութեան երբ հարսը ապագայ ինամիններուն միջեւ իրր ապրանք կը փոխանակուէր:

«Վաճառ»ը իր յատուկ օրը ունեցած է. «Անցանէին իրրեւ ի վաճառի աւուր» (վաճառքի օրով այնտեղէն կ'անցնէին): Այս օրը տարբերած է ըստ երկիրներուն եւ ժողովուրդներուն, այս պատճառով թրքերէնի մէջ «պազար»ը նաեւ «կիրակի» նշանակած է:

Շուկայ

Բնիկ սեմական «շուքա» բառն է: «Շուկա»ն վերեւ նկարագրուած «առուտուր»ի ֆիզիքական վայրն է: Ան նախապէս բացօթեայ տեղ մը եղած է, փողոց մը, ուր մարդիկ իրենց վաճառելիք առարկաները ցուցադրած են: «Շուկա»ն յետագային աւելի ընդարձակուած է եւ փողոցի մը նեղ սահմանէն դուրս գալով՝ գիւղին կամ քաղաքին կեդրոնը կամ հրապարակը գրաւած է, դառնալով ո՛չ միայն առուտուրի շուկայ, այլ միանգամայն հանդիպումներու բանուկ վայր եւ քաղաքական եռուզեռի կեդրոն:

Փողոց

Փողոց բառին արմատն է «փող»: Ան ըստ պարսկերէնի՝ նշանակած է «շեփոր», իսկ ըստ յունարէնի՝ (Πόρος) «անցք», ապա հայերէն լեզուին մէջ «փող» առած է «նեղ անցք» ի իմաստ, եւ նշանակութեան հարուստ տարբերակներ ստեղծած է:

— Առաջին հերթին՝ «փող» ծագում տուած է «փողոց» բառին, որ նշանակած է տուներուն միջեւ նեղ անցք: «Փողոցս բանալ» կամ «փողոցս կտրել» նշանակած է անցք բանալ: «Կտրեցին փողոց, անցին ի ներքս» (անցք բացին, ներս մտան): «Փողոց»ը ընդհանրապէս դէպի հրապարակ կամ դէպի քաղաքին դռները տանող «փող»ն (անցքն) էր, որ մերթադարձ կոչուած է նաեւ «լայնափողոց»: «Փողոց»ը յետագային առուտուրի յատկացուած վայր նշանակեց եւ իբր այդ՝ կոչուեցաւ «վաճառափողոց» կամ «չուկայ փողոց»: «սպան ի շուկայ փողոցին»:

— «Փող» նշանակած է նաեւ այն միջանցքը, որ հայկական տուն մը ներքնամասերու կը բաժնէր: «Փող» նշանակած է նաեւ այգիներուն միջեւ նեղ անցքը կամ ջուրի ճամբան. «Փողոցս գնացից ջրոյն» (հոսող ջուրի անցք):

Բառը մեկնակէտ առնելով «փող» բառին պարսկական «շեփոր»ի նշանակութիւնը, նշանակած է նաեւ խողովակ, եղէգ («ընդ եղեգան փող՝ բոց ելանէր»), ինչպէս նաեւ երաժշտական ծանօթ «փող»ը (որմէ «փողահար»):

— «Փող» կոչուած է կոկորդի նեղ անցքը, շնչափողը, որմէ օդը կ'անցնի: Այս վերջին նշանակութենէն յառաջ եկած են «փողոտել» (վիզը կտրել), «քթափող» (քիթի ծակ) եւ ներկայ «փողկապ» բառերը:

Հայ գաւառական լեզուին մէջ, «փող»ը նշանակած է խոնջան (վարտիքի նեղ եզրը, որմէ կապը կ'անցրնեն):

Ապրանք

Բառին ստուգաբանական արմատն է սանսկրիտ «ապուր»ը, որ «ապրիլ» (ազատիլ) բային նման՝ առընչուած է փրկութեան, ազատումի իմաստին: Վաղածնունդ երեխայի մը մասին ըսուած է. «Ոչ էր ապրանաց», նշանակելու համար թէ երեխան ապրելու յոյս չունի, մեռնելու դատապարտուած է:

«Ապուր» արմատէն ծնած «մագապուր», «ապրուստ» բառերուն կողքին՝ կազմուած է նաեւ «ապրանք» բառը, որ կը մատնանչէ վաճառքի հանուած այն բոլոր իրեղէնները, որոնց մարդը կարիքն ունի «ապրելու» համար: Ու երբ զանոնք իր մօտ չի գտներ, շուկայ կ'իջնէ գնելու:

2- ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ՉԱՐԳԱՅՈՒՄԸ

Առուտուրը մուտք գործելով մարդու ընկերային բարքերէն ներս, շատ չանցած իր օրէնքները պարտադրեց, որոնցմէ առաջիններէն եղաւ ապրանքները միջերելու անհրաժեշտութիւնը, զանոնք եղանակին ու պահանջքին համեմատ՝ ժամանակին շուկայ իջեցնելու հեռանկարով:

Չենք գիտեր, թէ նախամարդը միւս կենդանի արարածներուն նման օրը օրին ապրելէ ետք, պատմութեան ո՞ր մէկ շրջանին սկսաւ իր ապրուստը կազմակերպել, կանխաւ պաշար հաւաքել, սնունդ ամբարել եւ ստորեւ մեր քննելիք բառերը յօրինել: Սոյն բառերը, որ այսօր իրարու հոմանիշ կը թուին, իրարմէ տարբերած են իրենց լեզուական տարբեր ծագումներուն հետեւանքով, տարբերած են նաեւ իրենց տարբեր գործածութեան եւ միջերած տարբեր պաշարին համեմատ (ցորեն, յարդ, սերմանիք, հացահատիկ, գինի, եւն.):

Մթերք, Մթերանոց

Բառին արմատն է հայերէն «մի թեր»ը, որ «մէկ կողմ» դրուած կը նշանակէ եւ պահեստի ընդհանուր նշանակութիւն ունի:

Բառը ստուգարանօրէն յատկանշողը՝ առարկան «մէկ դի» դնելու արարքն է, առարկան միջերելու բացայայտ կամքն է, առանց տակաւին մանրամասնելու «մէկ կողմ» դրուած, միջերուած առարկային ինչ ըլլալը, ընդլիճ. հո՞ւնձք, կերպասեղէ՞ն, գէ՞նք (որմէ «գինամիջերք» բառը): «Միջերանոց»ը տուն մը, գետնափոր մը, քարայր մը, եւլն. եղած է:

«Միջերք»ի յատկանիշերուն երկրորդ ընդդրուածը ա՛յն է, թէ ան նուրբ առարկաներ ամբարելու չէր յատկացուած, այլ ծառայած է կոյտ կոյտ դրուած, տոպրակ տոպրակ հաւաքուած, վրայ վրայի դիզուած իրերու: Այս գաղափարը կը քաղենք «միջեր առ միջեր» գրաբարեան ասոյթէն, որ կը նշանակէ կոյտ կոյտ, դէզ դէզ:

«Միջերել»ը այն շրջանին զգուշութեան կամ հեռատեսութեան նշան էր, ինչպէս նաեւ ունեւորութեան: «Ի միջերից իւրոց» ասոյթը կը նշանակէ «իր պահեստ դրած» հարստութիւններէն:

Պահեստ

Արմատն է պահլաւական «պահր» բառը, որմէ կազմուած են հայերէն «պարհ» (հնագոյն ձեւ) եւ «պահ» բառերը:

«Պահ» արմատը ճոխ է իր բազմապիսի գործածութեամբ եւ նշանակութիւններով, որոնց հիման վրայ՝ հայ լեզուն զանազան բառեր կազմած է:

— «Պահ» բառին առաջին իմաստը «պահպանութիւն» կամ «պահակութիւն» կը նշանակէ. այս նշանակութենէն կազմուած են «պահոււրտիլ»,

«Թիկնապահ» նաեւ այժմեան «հերթապահ» բառերը:

– «Պահ» բառը ապա նշանակած է «ապահով տեղ»: Սոյն ապահով տեղը կրնայ բնութեան կողմէ ստեղծուած՝ բնական պատասպարուած տեղ մը եղած ըլլալ: «Զերանելին Սահակ ի պահ ունէին», այսինքն երանելին ապահով տեղ մը պահած էին:

Նախամարդը, իր ինչքերը պահ դնելէ առաջ, առաջին բնագոյով նախ ինքզինք պահ դնել խորհած է: Առ այս, զէնքին պաշտպանութենէն առաջ, նախ մտածած է բարձր (ծառ, լեռ), ցած (փոս, քարայր) կամ գոց ու փակ տեղի մը մէջ ինքզինք ապահովել, անմատչելի վայրի մը մէջ ապաստանիլ:

Այս ապահով տեղը կրնայ նաեւ մարդուն կողմէ կառուցուած ապահով վայր մը եղած ըլլալ: Այս իմաստէն ծագած է «պահեստ» բառը, որ մարդուն կողմէ յատուկէն կառուցուած ապահով տեղ կը նշանակէ, սակայն ապահով՝ ո՛չ թէ իր անձը, այլ իր ինչքերը պահպանելու համար: «Պահեստ» նշանակած է նաեւ մարդուն պահած ապրանքը, պահպանած մթերքը:

«Պահեստ»ը կը տարբերի «մթերք»էն անով որ, մինչդեռ «մթերք»ը յատուկ պաշտպանութեան չէր կարօտեր, «պահեստ»ը պահպանուած վայր էր եւ պահպանուելու նպատակով՝ մեկուսի տեղ կը գտնուէր:

Եւ որովհետեւ «պահ» մնալը կամ պահպանելը նշանակած է նաեւ անքուն մնալ, հետեւաբար «պահ» բառը առած է նաեւ հերթի, պահակութեան, գիշերապահութեան իմաստ: «Գիշերապահ» բառը թէ՛ պահակ նշանակած է, թէ՛ ալ պահակութեան ժամը: «Երրորդ պահ գիշերոյ» նշանակած է այն ժամը, ուր պահակները երեք ժամ անգամ մը հերթ կը փոխեն: «Ոչ գիտէք յորում պահու գող գայ»:

– «Պահք» առած է նաեւ ծոմապահութեան դասական իմաստ, նշանակելով արգիլուած կերակուրէն ինքզինք հեռու պահել:

– «Պահք» աւելի ուշ շրջանին նշանակած է նաեւ կախարդական «հմայել, յուռութք», որ կը կարծուէր թէ մարդը չար աչքէն կամ անտեսանելի թշնամիներէն պահպանելու յատկութիւնն ունէր:

Գանձ

Ըստ իր պահլաւական արմատին, «գանձ»ը հողի տակ պահուած առարկայ նշանակած է, իսկ «գանձել» հողին տակ «մթերել», պահել, որմէ առաջ եկող պարսկերէն «գանձակ» բառը նշանակած է «ընդերք, աղիքներու պարկ»:

«Գանձ» բառը նշանակած է նաեւ «քսակ՝ պահարան», այսինքն պահելու տեղը: Նոյն իմաստէն առաջ պիտի գայ նաեւ «գանձանակ» բառը, որ պիտի նշանակէ: «պահարան գանձուց կամ դրամոց»: Ան այսօր ալ կը համապատասխանէ եկեղեցիներուն մուտքին դրուած դրամի

տուսիին, որուն զիմաց Յիսուս կը սիրէր նստիլ ու դրամ նետող մարդիկը զիտել:

«Գանձ»ը, հողի տակ մթերուած առարկայի իր առաջին իմաստէն մեկնելով, նշանակեց նաեւ գոհարեղէնի հանք, որ հողին տակ պահուած է ո՛չ թէ մարդուն, այլ բնութեան կողմէ, մարդն ըլլալով անոր միայն գտիչն ու շահագործողը:

Գարեբուն ընթացքին՝ «գանձ»երը, այսինքն՝ մթերուած առարկաները, մթերքի իրենց հասարակ իմաստէն անցան ներկայ մարդուն մթերած արժէքներուն եւ նշանակեցին դրամ, ադամանդ, եւլն: «Գանձ»ին պահեստավայր՝ «գանձարան» կոչուեցաւ: Այս պահեստավայրը հետզհետէ դարձաւ ամրացուած վայր: Զայն «գանձահատ»ներուն կամ «գանձակողոպուտ»ի դէմ պաշտպանելու համար, «գանձ»ին տէրերը գանձին պահակներ նշանակեցին. պահակները «գանձապահ» կոչուեցան եւ անոնք իրենց յանձնուած «գանձարան»ը պահպանեցին ո՛չ միայն բանալիով, այլ նաեւ զինեալ ներկայութեամբ:

– «Գանձ» բառը եկեղեցական «տաղ»ի իմաստ ալ ունի, սակայն սոյն «գանձ»ը տարբեր արմատէ ծագած ըլլալու է: Բառը կը վերագրեն իտալական canzone բառին եւ կամ պարսկական «խանտան» բային, որ գրաբարեան իմաստով «կարդալ» կը նշանակէ:

Ամբար կամ համբար. ամբարանոց

Բառը կազմուած է սանսկրիտ «բար» (լեցնել) բառէն, որ պահուելէն լեզուին մէջ դարձած է «անբար» (հաւաքում, պաշար): Բառը նոյն ատեն հայացած է «ամբար» կամ «համբար» ձեւին տակ:

«Բար» արմատին «լեցնել» իմաստէն մեկնելով, հայ լեզուն գայն ըմբռնած է կերակուրով «լեցնել»: Ուստի «ամբարել» յատկապէս նշանակած է սննդեղէն, ձէթ, ընդեղէն, արմտիք «ամբար»ի մէջ լեցնել, ըլլա՛յ տնային սպառումին համար, ըլլա՛յ վաճառելու նպատակով: Գրաբարը կ'ըսէ «համբար կերակրոց»: «Ամբար»ին սննդեղէնի յատուկ վայր ըլլալը կը բացատրուի նաեւ հայկական այն վաղեմի առածով. «թէ քո Շարայի որկորն է, մեր Շիրակայ ամբարքն չեն», ուր որկոր եւ ամբար իրարու կ'առընչուին:

«Լեցնել» բայը յատկապէս հեղուկի կամ հոսուն իրերու իմաստ թելադրած է, որուն պատճառով «ամբար»ը իրր շտեմարան ծառայած է ո՛չ միայն ջուրի (որմէ «ջրամբար»), այլ նաեւ հատիկի համար:

«Ամբար»ը յատկապէս իրր «ձմրան պաշարի» վայր ծառայած է: Այս պատճառով, ան կառուցուած է հողի տակ, գուրբերու կամ կուժերու մէջ, եւ նոյնիսկ աշտարակի մը վրայ, կլիմայական յատուկ նկատառումներով:

«Ամբարտակ» բառը, որ նախապէս «կոթող, թուժը, բարձր շինութիւն կամ աշտարակ» նշանակած է, ստուգարանականօրէն առընչուած կը թուի «ամբար» բառին հետ, քանի որ իր «լեցնել» իմաստին համեմատ, թուժը մը կամ աշտարակ մը կանգնելու համար, «հող ու քար կը դիգէին ու կը լեցնէին»:

Շտեմարան

«Շտեմարան»ը միայն սնունդի մթերանոց է: Չայն կը մատնանշէ անոր գենտական «շտեմ» արմատը, որ ուտել-խմել նշանակած է: Սակայն «շտեմարան» բառին վերագրուած սուժերական միւս արմատը կը նախընտրէ շեշտել անոր յատկապէս ցորենի ամբարանոց եղած ըլլալը, մանաւանդ ա՛յն երկիրներուն պարագային, որոնք ցորենով եւ արմտիքով հարուստ եղած են: «Որո՞մը այրեցէ՛ք եւ ցորենը շտեմարան լեցուցէ՛ք», կ'ըսէ Աւետարանին առակը:

«Շտեմարան»ը եւս գետնէն վար հողի տակ կը գտնուէր, երկրին տաքութեամբ ցորենը ցուրտէն եւ այլ վտանգէ գերծ պահելու համար: Այս պատճառով՝ «շտեմարանել» նշանակած է նաեւ «թաքցնել»: Քրիստոս երբ կ'ըսէ. «Մո՛ւտ շտեմարանս քո եւ կա՛ց յաղօթս առաջի Հօր քո ի ծածուկ», շտեմարանին թաքուն տեղ ըլլալը կը մատնանշէ նմանապէս: Իր այս թաքուն հանգամանքին համար, Արեւելեան գրականութիւններուն մէջ մարդու սիրտը «շտեմարան»ի նմանցուած է:

Մառան կամ Մարան

Այս բառին ծագումին մասին բանասէրները հակասական մեկնաբանութիւններ կու տան: Զանոնք համադրելով, հետեւեալ պատկերացումը կը ստանանք: «Մառան»ը որոշ շրջան մը կերակուր եւ ցորեն ամբարելու ծառայելէ ետք, յետագային՝ գինիի եւ ըմպելիներու մթերանոցի նշանակութիւն առած է: «Սպառէր զմառանս գինւոյն»: Նոյնը կը վկայէ բառին պարսկական «մահ» արմատը, որ գինի կը նշանակէ: Հայկական «մառ» բառը եւս գինիի կամ քացախի մակերեսին վրայ կազմուած բարակ թաղանթ կը նշանակէ:

«Մառ» նշանակած է նաեւ «մութ», մեզի թելադրելով մառանին մէջ տիրող մթութիւնը կամ անոր շուք վայրի մէջ գտնուիլը:

Մառանը այս օրուայ մեծ մառաններուն պէս, ընդարձակ տեղ կը գրաւէր իր ստորերկրեայ բաւիղներով եւ գինիի գուրբերով: Աստուածաշունչը կ'ըսէ, թէ Յէու թագաւոր «օծաւ ի մառանի»:

Պաշար

Պահլաւական բառ, որ կը նշանակէ ճանապարհի ատեն սպառելիք

սնունդ. «Ետ նոցա պաշար ի ճանապարհի»: Երկարատեւ ճանապարհորդութեան պարագային՝ մեծաքանակ պաշար կ'ապահովուէր, որուն փոխադրութիւնը կատարող մարդիկն ու կենդանիները «պաշարարարձ» կը կոչուէին. «Տասնչորս ջորիս պաշարարարձս»: Իսկ կերակուրները փոխադրելու համար՝ յատուկ «պաշարաման»ներու մէջ կը պահուէին:

Պարէն

Արմատն է «պար» նախահայ բառը, որ ուտելիք եւ ապրուստ կը նշանակէ:

«Պարէն»ը մարդու կեցութեան նուազագոյն օրապահիկն է, մարդը ապրեցնելու նուազագոյն չափն է:

Նպար

«Նպար» եւ «պարէն» նոյն արմատէն եկած են եւ սնունդի նոյն իմաստն ունին: Կը թուի, թէ «նպար»ը յատուկ առաքելութեամբ մեկնող ուղեւորին տրուած նուէր պարէնն եղած է:

4- ԱՌՈՒՏՈՒՐԻՆ ԱՇԽԱՐՀԸ

Առուտուրը ստեղծող գլխաւոր ազդակը կամ դրդապատճառը եղաւ մարդոց փոխադարձ կարիքը ա'յն իրերուն, որոնք մարդկային կեանքին եւ գոյապահպանումին համար օր ըստ օրէ թէ՛ անհրաժեշտ դարձան, թէ՛ ալ բոլորին քով չգտնուեցան: Կարի՛քը ստեղծեց առուտուրը, բայց կարիքէն գատ, նոյնը կատարեց երկրորդ դրդապատճառ մը. որ «շահ» կը կոչուի:

Շահ–Շահիլ

Զենդական բառ, որ կը նշանակէ «օգուտ»: «Շահ»ը, իր ծագումնային հանգրուանին մէջ, նշանակած է այն օգուտը, որ մարդս առուտուրէն, աշխատանքէն, դրամի տոկոսէն, այլ խօսքով՝ շահագործումէն ձեռք կը ձգէ: «Շահ»ին հիմը օգուտն է:

«Շահավաճառ լինել» կը նշանակէ առուտուր ընել եւ շահիլ: Առուտուրը «շահաւէտ» ասպարէզ է: «Անշահ մնար» կը նշանակէ իր ակնկալած օգուտէն զրկուիլ: «Շահագործել» կը նշանակէ գործ մը շահի աղբիւրի վերածել: «Շահ»ը կոչուած է «մեծաշահ», «փոքրաշահ», բոլոր պարագաներուն՝ շահը միշտ նիւթական իմաստ ունեցած է եւ վաճառականական աշխարհին պատկանած: «Շահիլ» բայը, բայ դառնալով, դուրս ելած է իր նիւթական ու առեւտրական շահի սկզբնական սեղմ իմաստէն եւ նշանակած է ամէն տեսակ օգուտ, թէ՛ նիւթական թէ՛ բարոյական շահ: «Ինձ կեանք Քրիստոս է, եւ մեռանիլ՝ շահ»:

«Շահեկան» բառը եւս երկու իմաստները իր մէջ համադրելով, կը նշանակէ այն ինչ որ օգտակար է, յատկապէս զարգանալու ասպարէզէն ներս:

Օգուտ

Բնիկ հայ բառ՝ «օգ» կամ «աւգ» արմատէն, առնչուած սանկրիտ եւ գենդական լեզուներուն: «Օգ» կամ «աւգ» բառը, իր հնագոյն իմաստով՝ նշանակած է «աճիլ, աճեցնել, զօրանալ», յար ու նման լատին *aug, augere* բառերուն, որոնք նոյնպէս «աճիլ» կը նշանակեն:

«Շահ» (գենդական) եւ «օգուտ» (սանկրիտ) բառերը թէեւ տարբեր լեզուներէ ծագած բառեր են, սակայն իրր իրարու հոմանիշ ըմբռնուած են: Ինչ որ օգուտ է, շահ է: Կը շահիմ, որովհետեւ օգուտ կը քաղեմ: Ինչ որ «անօգուտ» է, անշահ է: Չշահիլը՝ օգուտ չէ, քանի մարդը կը զրկէ շահին բերած առաւելութենէն: «Անօգուտ»ը չշահուած բանին պատճառած վնասն է:

«Օգուտ»ը նախամարդուն կողմէ պատկերացուած է իբր ներդրում մը, որ կու գայ մարդուն ունեցածը աճեցնել, եւ իբր այդ օգուտ կը նկատուի: Աճումն է պատճառը ամէն կեանքի եւ բարգաւաճանքի: Չաճելէն յառաջ կու գայ ամէն կարիք, տեղքայլ: Այս պատճառով, գրաբարի մէջ «օգուտ» նաեւ մակրայական գործածութիւն ունի, եւ նշանակած է «շատ», բաւական ժամանակ: «Լացին զօգուտ ժամս», այսինքն՝ շատ լացին, կուշտուկուր լացին:

«Օգնել» բայը իր արմատական բնորոշումին մէջ նշանակած է նաեւ «ուժ, զօրութիւն»: Ասոնք նախապայման են որեւէ օգնութեան: Այս պատճառով, «օգուտ» բառին մէջ, աճումի իմաստէն գատ, կայ նաեւ օգնութեան իմաստը: Ասոր ապացոյցն է «օգնել» եւ «օգուտ» բառերուն նոյն ստուգաբանական արմատին պատկանիլը: Հետեւաբար «օգուտ»ը ո՛չ միայն աճում է, այլ նաեւ ուրիշին օգնականութեամբ աճում է: «Օգուտ»ը երկուքով է: Մարդ առանձին չէ աճած, ինչպէս որ էզը առանց արուին չէ ծննդաբերած: Մարդուն «օգուտ»ը կամ «աճիլ»ը կրնայ գալ մարդու ձեռքով, մայր բնութեան միջոցով կամ ուրիշ մարդոց ընձեռած օգնութեանէն:

Չարն ալ կ'աճի, բայց չարը օգտակար չէ, որովհետեւ չ'օգներ մարդուն:

«Օգտակար» բառը ստուգաբանականօրէն կը նշանակէ «օգտելու կարող»: Նախամարդուն համար՝ օղային օգուտ չկայ: Ինչ որ չօգնեց, չօգտեց: «Օգտախնդիր» բառը կը նշանակէ շահախնդիր, «օգտաժողով» կը նշանակէ «շահաժողով», ուր շահ ու օգուտ հոմանիշ նկատուած են:

Եթէ ուզենք որոնել օգնելու մարդկային հիմնական պատճառը՝

պահլաւական արմատը զայն կը թելադրէ մեզի: Պահլաւերէն լեզուով, «օգնութիւն»ը նախապէս «բարեկամութիւն» նշանակած է: Ուստի օգնելու պատճառը՝ մէկուն բարիքը ցանկան է:

«Շահ»ի եւ «օգուտ»ի գաղափարաբանութիւնը ժամանակի ընթացքին նոր զարգացումներ ստացած է եւ նոր բառերու ծնունդ տուած:

Այս բառերէն են.

Վաստակ–Վաստակիլ

Բառին արմատը կրնայ կա՛մ պարսկական «բաստակ» բառը ըլլալ, որ հողամշակումի վերաբերող ֆիզիքական յոգնութիւն ու աշխատանք կը թելադրէ, եւ կա՛մ յունարէն Βασταξω բառը ըլլալ, որ բեռ շալկելու յոգնութիւն կը նշանակէ: Նախամարդուն «վաստակ»ին կամ յոգնութեան առաջնագոյն արտայայտութիւնը՝ բեռ շալկելն եղած է, որմէ «վաստակաբեկ» (բեռին տակ կոտորած) պատկերալից բառը:

Իր արմատային պարսկական եւ յունական երկու ծագումներուն մէջ ալ՝ «վաստակ»ը ջանքի ու յոգնութեան արտայայտութիւնն է, սկսեալ ֆիզիքական հողամշակումէն եւ բեռնակրութենէն, մինչեւ պալատական «վաստակ»ը (պատերազմի ծառայութիւն) կամ եկեղեցական «վաստակ»ը (քահանայութեան սպասարկութիւն): «Վաստակ» բառը անձի մը կեանքին կրած «բեռ»երուն գումարն է:

«Վաստակ»ը յոգնութեան իմաստէն զատ՝ երկրորդ յատկանիշ մըն ալ ունի. վաստակը յաջողութեամբ պսակուած յոգնութիւնն է: «Վաստակաւոր» բառը երկու պայման կ'ենթադրէ. նախ՝ երկարատեւ աշխատանք, ապա յաջողութեամբ պսակուած աշխատանք: Ապա թէ ոչ կը գոչենք. «Ի գուր վաստակեցանք»:

«Բազմավաստակ» են անոնք, որ բազում արդիւնք ձեռք ձգած են: Սահակ–Մեսրոպ «վաստակակից» կոչուեցան, որովհետեւ նոյն յոգնութեան եւ նոյն յաջողութեան մասնակից եղան, նոյն բեռը միատեղ շալկած են, մանաւանդ հայ գիրերու գիւտին առընչութեամբ: «Կիսավաստակ» կոչուած են այն մարդիկը, որոնք գործի մը յոգնութեան կիսով մասնակցած են, անոր բեռը կէսով շալկած են:

Ներկայի «վաստակիլ» բառը, իր գոյականին իմաստէն շեղող միւս բայերուն նման, ինք եւս «վաստակ» բառին ֆիզիքական բեռի նախնական նշանակութենէն շեղած է եւ դրամ շահելու ներկայ նշանակութիւնը առած է:

Տոկոս

«Տոկոս»ը **Τοκοσ** բառն է, որ յունարէնին մէջ «ծնիլ, ծնունդ» կը

նշանակէ: «Տոկոս»ը դրամի փոխատուութենէն «ծնած» շահն է: «Տոկոս»ը պատկերացուած է իբր դրամի ծնունդը դրամէն, առանց «վաստակ»ի: Դրամը երբ դրամ կը ծնի, այդ ծննդաբերութեան արդիւնքը «տոկոս» կը կոչուի:

Վաշխ

«Վաշխ» բառը յունական «տոկոս» բառին համապատասխանող պահաւական բառ է, որ իր ընթացիկ իմաստով՝ «դրամի բերած տոկոս»ը կը նշանակէ եւ վրադիրի նշանակութիւն ունի: «Վաշխ»ը թէ՛ ապօրինաբար փոխ տրուած դրամն է, թէ՛ ալ ապօրինաբար բերուած դրամն է, որուն պատճառով «վաշխառու» եւ «վաշխատու» նոյն իմաստն ունին:

«Վաշխ»ը, «տոկոս»ին նման, դրամէն կը ծնի, բայց կը ծնի անիրաււ աճով: Վաշխը նկատուած է չարաշահութիւն: Այս պատճառով՝ «վաշխառու» կամ «վաշխատու» անձը մարդկային ընկերութեան կողմէ դատապարտուած է:

Իր պահաւական արմատական նշանակութեան մէջ՝ «վաշխ» բառը նախապէս «յաւելում, աճիլ, աճեցնել» նշանակած է, յար ու նման «աւզ» կամ «օգ» (աճեցնել) գեղական արմատին, որ սակայն հայերէն լեզուին մէջ վաշխի իմաստ չէ առած, այլ «օգուտ»ի: «Վաշխ»ը չար օգուտ է:

Նպաստ

Հին պարսկական ծագումով այս բառը, Նախամարդուն յղացումին մէջ՝ մարդը «կանգուն պահող» օժանդակութիւն նշանակած է:

Կանգուն դրութիւնը, Նախամարդուն համար, կեանքի եւ ողջութեան արտայայտութիւնը կամ պատկերացումն է: Պառկած կամ ինկած դրութիւնը՝ պարտութեան, հիւանդութեան եւ մահուան դրութիւն նկատուած է:

Այս պատճառով կարգ մը կրօններ մեռեալները, իբր կենդանութեան խորհրդանիշ, իրենց դամբանին մէջ կանգուն կամ նստած կը թաղէին:

«Նպաստ»ը՝ սնունդը, Փիղիքական աջակցութիւնը, պաշտպանութիւնն է, որոնք ծառայած են մարդը Փիղիքապէս կանգուն պահելու: Յետագային՝ նպաստը դրամական օգնութիւն նշանակած է, նաեւ աղօթք. «աղօթից նպաստի»:

Շէնքն ու տաճարն ալ կը «կանգնենք», բարբարի մը «նպաստիւք», ինչպէս մարդը ոտքի կը կանգնենք սնունդի կամ աջակցութեան «նպաստով»:

Ծախել, Ծախսել

«Ծախել»ը իր ներկայ իմաստով կը նշանակէ վաճառքի հանել,

սակայն իր սկզբնական իմաստով նշանակած է «սպառել»- դրամ, ժամանակ, կեանք, ուժ, նիւթ «ծախել», սպառել: «Ծախ» բառը, ըստ իր սեմական ծագումին, «կորուստ, վնաս» նշանակած է: Կեանքը զոր կը «ծախենք» (կը սպառենք), սեմական Նախամարդուն կողմէ նկատուած է իբր «կորուստ»- ապրիլը՝ կորուստ, մահը վնաս:

«Զայրն Աստուծոյ ծախեաց կատարումն ժամանակի» (անցնող ժամանակը հիւժեց սպառեց Աստուծոյ մարդը): «Ծախիչ» նշանակած է սպառիչ, «ծախիչ հուր» ըսուած է կրակին, իբր սպառիչ ուժ: «Հուր ծախեաց գողջակէզ» կը նշանակէ հուրը այրեց սպառեց ողջակէզը: «Ծախական» ածականը նշանակած է սպառող, վերջացող: «Անծախական» նշանակած է չսպառող, ինչպէս Մովսէս մարգարէին Գորէր լեռան վրայ տեսած մորենին, որ կը վառէր եւ չէր սպառել:

«Ծախք» բառին յոգնակիէն առաջ եկած է արդի «ծախս» բառը, իր ներկայ սոսկ դրամական սպառումի իմաստով: Եւ «ծախս» արմատէն ծնունդ առած է «ծախսել» բայը, որ շեղած է իր արմատական իմաստէն եւ առած է իր ներկայ նշանակութիւնը: «Ծախել» բային զոյգ իմաստները (սպառիլ եւ սպառել) արտայայտուած են սոյն տողով. «Ծախեցից (ուժ, դրամ պիտի սպառեմ) եւ ծախեցայց (ինքզինքս պիտի սպառեմ) վասն անձանց ձերոց»:

Կորուստ

Բառին արմատը հին հնդեւրոպական լեզուներուն պատկանող «կոր» բառն է, որ «անհետանալ, փճանալ» կը նշանակէ, որմէ կազմուած են նաեւ «կորչիլ, կորուստ» բառերը, որոնք չքանալ անհետանալ կը նշանակեն:

«Կորուստ»ը Նախամարդուն համար առեւտրական կորուստը չէ: «Կորուստ»ը վերջնական, ամբողջական վնասն է անձին: «Կորուստ»ի մատնուած հոգին ցմիչտ կորած է: Աշխարհաբարով ալ կ'ըսենք. «զնաց կորաւ», այլեւս չվերադառնալու իմաստով: Այսօր իսկ կը գոչենք. «Կորի՛ր աչքերէս»:

Նախամարդը անդրադարձած է, թէ զինք շրջապատող իրերէն կամ էակներէն ոմանց մեկնումը կամ անհետանալը անվերադարձ եղած է- անոնք «կորած» են: Կայ նիւթական «կորուստ» այս աշխարհիս մէջ, կայ նաեւ յաւիտենական կորուստ հոգիի: Երկու պարագային՝ կորուստը անվերադարձ ըլլալու է: «Կորստական կերակուր»ը կը հակադրուի աննիւթական կերակուրին, որ չի փճանար:

Աւետարանը մատնիչ Յուդան կը կոչէ «որդի կորստեան», այսինքն՝ որդի սատանային, որ «կորուսիչ» կոչուած է, որովհետեւ անոր պատճառած կորուստը վերջնական է:

Կարգ մը բանասէրներ «կոր» արմատին ծագումը կը նախընտրեն վերագրել պարսկական բառին, որ «գերեզման» կը նշանակէ: Ինչ որ նոյնին կը յանգի: Արդարեւ գերեզմանէն վերադարձ չկայ եւ հոն մտնողին հետքը յաւէտ կը կորսնցնենք:

Վնաս

Ներկայ իմաստով՝ «վնաս» բառը կը նշանակէ ամէն ինչ որ մարդուն շահին դէմ է: Բայց բառին պահլաւական ծագումին համաձայն՝ «վնաս»ը հատուցում մըն է, տուգանք է:

Այս հատուցումը հետեւանքն է յանցանքի մը, սխալանքի մը, մեղքի մը, առանց բնորոշելու կամ սահմանափակելու յանցանքին տեսակը կամ մարդը: Զկայ անյանցանք «վնաս»: «Վնաս» կրելը անմեղի գործ չէ, «վնաս»ին մէջ միշտ ներգոյ է յանցաւորի մը սխալանքը:

«Վնաս»ին երկրորդ յատկանիշն այն է, թէ անոր պատճառը ուրիշը չէ, «վնաս»ը մարդ ինքնիր ձեռքով իր անձին կը հասցնէ: «Վնասել»ը ինքնիր ձեռքով ինքզինքին վնասել է, ինքնիր ձեռքէն վնաս կրել է: «Վնաս»ին պատճառը մարդն է, անոր նկարագիրը կամ անոր բարոյական դիմագիծը:

Մարդիկ կան, որոնք «գիւրավնաս» կոչուած են, որովհետեւ իրենց բնութիւնով հակամէտ են սխալ գործելու: Ուրիշներ՝ «բազմավնաս» կամ «վնասասէր» կոչուած են: «Վնասակար» (վնաս գործելու կարող) մարդը, գրաբարեան իմաստով, այն գործն է, որ կրնայ զայն կատարողին վնաս հասցնել:

«Անվնաս արարած» ասոյթը ներկայ իմաստով կը նշանակէ ան որ մարդու վնաս չի հասցնել, որ անմեղ է, իսկ «վնասակար»ը ուրիշին վնաս պատճառողն է:

Նախամարդը ընդունած է մարդուն սխալականութիւնը եւ հատուցումի անհրաժեշտութեան օրէնքը: «Վնաս»ը նախամարդուն հոգեբանութեան մէջ միշտ հատուցում պահանջած է: Այսօր իսկ, դատարաններուն մէջ, կը խօսին «վնասուց հատուցում»ին մասին:

Մեղքը, քրիստոնեայ աշխարհահայեացքին մէջ, ըմբռնուած է իբր մեծագոյն «վնաս»ը, որ մարդ ինքնիր հոգիին դէմ կը գործէ:

Տուժել

Արմատն է «տոյժ», որմէ նաեւ «տուժանք» բառը: Ունի «տոյգ» երկրորդ ձեւ մըն ալ, որմէ «տուգանք» բառը: Երկուքն ալ պահլաւական ծագում ունին եւ հաւասարապէս կը նշանակեն վնասի փոխարէն ուրիշին տրուած «հատուցում»: «Տուգանք»ը իր արմատական իմաստին մէջ նախապէս նշանակած է նաեւ փոխ տալ, փոխարինել, որմէ յետագային

առաջացած է պատիժի փոխարէն հատուցանելու միտքը:

Տուգանք կրելը մարդուն «տուժել» կու տայ, մարդը հատուցանելու կը հարկադրէ, եւ ուրիշին դէմ իր գործած վնասը հատուցանելուն պատճառով, «տուժել»ը՝ մարդուն համար վնաս կը դառնայ: Այս իմաստով, «տուժել»ը նաեւ պատժուիլ է՝ կատարած հատուցումին հետեւանքով:

Վնասը երբ նիւթական է, անոր պահանջած հատուցումն ալ նիւթական կ'ըլլայ: Ուստի «տուժանք»ը կամ հատուցումը ընդհանրապէս վճարումով կատարուած է, որուն քանակը կամ սաստկութիւնը՝ գործադրուած վնասին հետ համեմատուած է:

Մարդը, վնասին եւ անոր հատուցումին միջեւ՝ համապատասխանում պահանջած է, իբր արդար հատուցում. «Ջտոյժն սպանութեան իւրեանց հատուցին մահուամբ» (սպանութեան դէմ մահ): «Աւերումն աշխարհին կրկին տուժիւք նորոգել» (կրկին հատուցում գործուած աւերին փոխարէն):

5- ԱՌՈՒՏՈՒՐԵՆ ԾՆՈՒՆԳ ԱՌԱԾ ՀԱՒԱՍԱՐՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ԱՐԳԱՐՈՒԹԵԱՆ ԳԻՏԱԿՅՈՒՄԸ

Առուտուրը, որ Նախամարդուն ընկերային առաջին երեւոյթներէն եղած է, ըսինք, ստեղծած է իր կանոնները եւ գանոնք հիմնաւորած է կարգ մը սկզբունքներու վրայ: Այսպէս, իբր հիմնական իրաւունք, պահանջած է որ փոխանակուող արժէքները իրարու արդարօրէն համապատասխանեն կամ հաւասարին:

Նախամարդուն արդարութեան ընատուր պահանջը զինք մղած է զայն նաեւ առուտուրին հաւասարակշռութեան մէջ տեսնելու: Հաւասարակշռութեան այս գաղափարը ան աշխարհի կառոյցին մէջ նկատած է: Այս տիեզերական հաւասարակշռութեան շնորհիւ է, որ երկինքը չի փլիւր իր գլխուն, լեռները կանգուն կը մնան, ձորերը եւ գետերը քիչ թէ շատ կայուն սահմաններ կը դնեն: Ուստի Նախամարդը փափաքած է նոյն հաւասարակշռութիւնը իր ընկերային կեանքին մէջ ալ իրականացած տեսնել, որպէսզի մարդ մարդուն վրայ չբռնանայ, ուրիշին իրաւունքին չախրանայ սաղրանքով, խարէութեամբ կամ բռնութեամբ, որոնց դէմ Մարդը միշտ պայքարած է, յաջող եւ անյաջող ելքերով:

Այս տուեաններէն մղուած, Նախամարդը հաւասարակշռութիւնը ապահովելու համար նաեւ յատուկ լեզու մշակած է եւ բառամիտք կազմած, որոնցմէ են նուազ, աւելի, պակաս եւ համանման ուրիշ բազմաթիւ բառեր, որոնք Նախամարդէն պահանջած են չափի ու կշիռի գիտակցումը:

Չափ

Մարդը առարկայի մը ծաւալը, հեռաւորութիւնը, բարձրութիւնը,

խորուժիւնը, անոր գրաւած տեղը գիտնալու կամ կշռելու համար՝ «չափ»ը հնարած է: «Չափ»ը նիւթականացնելու համար, մարդիկ համաձայնարար չափելու գանազան գործիքներ որոշած են: Թէ՛ գործիքը, թէ՛ անոր նշանակած քանակը հաւաքականութեան մը կողմէ համաձայնարար որոշուած եւ ընդունուած արժէքներ եղած են: Այս ձեւով ընկալուած չափերուն հիման վրայ է, որ առուտուրը կարելի դարձած է:

«Չափ» մը չափելու գործիք ըլլալէ գատ, նաեւ որոշ ծաւալի մը կամ քանակի մը արտայայտութիւնն եղած է: «Չափ»երը գանազան եղած են ժողովուրդէ ժողովուրդ, երկրէ երկիր, դարէ դար: Այսպէս. հեռաւորութիւն չափելու համար՝ ցուպ մը կամ չուան մը նշանակուած է, հեղուկ չափելու համար՝ որոշ մեծութեամբ դոլում մը կամ հնդկընկոյզ մը, աւելի ուշ՝ սափոր, քուռ, աման, կշիռք, եւլն: Չափ որոշելը՝ մարդկային իմաստասիրութեան եւ քաղաքակրթութեան հիմնական նուաճումներէն է:

Ամէն կենդանի անհատ՝ «չափուած» գոյութիւն է, «չափուած» տեղի եւ ժամանակի մէջ: Այս գիտակցութենէն մեկնելով, Մարդը փորձած է ամէն ինչ չափի հասկացողութեան տակ առնել: Մարդը, իր կեանքին տեւողութիւնն անգամ չափուած գիտնալով, չափի վերածած է նաեւ իր կեանքը (տարիներ), ժամանակը (ժամեր), տարիքը («անչափահաս, չափահաս»): Նոյնպէս իր հողատարածութիւնները (մղոն):

«Չափել» կը նշանակէ անորոշ քանակ մը ծանօթ քանակի վերածել: Երբ մարդը կը համրէ, համրածին շուրջ չափ կը սահմանէ: Առանց չափի մը սահմանաւորումին, մարդ չի կրնար համրանք գտնել: Չափէն ծնաւթուարանութիւնը, չափէն ծնան երաժշտութիւնն ու գիտութիւնները, եւլն: Չափը որոշեց նաեւ առարկայի մը զինն ու արժէքը: Սեփականութեան մեկնակէտը՝ չափն է:

Բարոյական մարզէն ներս ալ, չափաւորութիւնը մարդուն կողմէ գնահատուած բարեմասնութիւն եղած է: «Չափաւորել» կը նշանակէ չափի մէջ դնել, չափէն դուրս չելլել, չափով գործածել: «Չափով ուտել, չափով խօսիլ»: Իր չափը ճանչնալ՝ իմաստութիւն նկատուած է: «Մանի՛ր գրեզ», հրահանգած է յոյն իմաստասէրը: Ինքզինք ճանչնալ կը նշանակէ իր չափերը, իր սահմանները, հետեւաբար նաեւ ուրիշինը գիտնալ, ճանչնալ, ընդունիլ, մէկ խօսքով՝ անտառէն դուրս գալ եւ ընկերային մարդ ըլլալ, իրար յարգել եւ ո՛չ թէ իրարու բռնանալ:

Մարդը «անչափ» կոչած է միայն Աստուած, որովհետեւ իր գիտցած չափերուն ո՛չ մէկին մէջ կրցած է ներփակել Աստուած:

Կշիռք

Բանասէրները բառին ասորական եւ սումերական ծագում վերագրած են: Ըստ ասորական առաջին իմաստին՝ «կշիռք»ը լծակ մըն է,

մինչդեռ սոււմերական արմատին համար՝ անիկա ձո՛ղ մըն է: Եթէ լծակն ու ձողը իրարու միացնենք, «կշիռք» գործիքին նախատիպարը կամ նկարագրութիւնը կը ստանանք:

Հաւասարակշռութիւն ապահովելու նպատակով մարդուն հնարած առաջին մեքենան կամ գործիքը՝ «կշիռք» կը կոչուի: Նախնական կշիռքին գործածութիւնը հիմնուած է առարկայի մը ծանրութեան վրայ: Այս պատճառով «կշիռք»ը նշանակած է նաեւ «քաշ, ծանրութիւն», եւ այս հիման վրայ «ծանրակշիռ», «հաւասարակշիռ» բարդբառերը կազմուած են: Սակայն քանի որ կարելի չէ ամէն արժէք միայն իր ֆիզիքական ծանրութեամբ գնահատել, ուստի «կշիռք»ը իրր գործիք՝ միայն որոշ մարգերու մէջ մարդուն օգտակար եղած եւ մարդը հարկադրուած է դարերու ընթացքին ուրիշ կշիռքներ ալ հնարել:

Ամէն պարագայի, «կշիռք»ը մարդուն կողմէ արձանագրած թեքնիք յառաջդիմութիւն մըն է, բաղդատած մարդկային ընկերային նախորդ շրջանին, ուր մարդ փոխանակուող իրերուն հաւասարութիւնը որոշելու համար, անոնց ո՛չ թէ ծանրութեան, այլ աչքով չափուած ծաւալին վրայ ինքզինք հիմնած է, ինչպէս պիտի տեսնենք: «կշիռք»ով տրուած վճիռը անառարկելի եւ անսուտ եղած է, քանի որ «կշռադատութեամբ» կատարուած է: Այս պատճառով՝ կշիռքը դատարաններու մէջ արդարութեան իբր խորհրդանիշ ծառայած է:

Հաւասար

Նախամարդը առուտուրը հաւասար արժէքներու փոխանակութեան վրայ ուզեց հիմնել: Բայց «հաւասարութիւն»ը ի՞նչ ձեւով բնորոշել եւ ի՞նչպէս գայն իրագործել: Պատասխանը փնտռենք Նախամարդուն յօրինած «հաւասար» բառին ստուգաբանութեան մէջ:

Բառը, ըստ իր պահլաւական արմատին, ունեցած է իրարու համարդրուած երկու իմաստ. «հաւասար» նշանակած է թէ՛ «հաւասար» եւ թէ՛ «նման»: Այս երկու իմաստներուն զուգորդութիւնը մեզի մտածել կու տայ, թէ Նախամարդը երկու առարկայի հաւասարութիւնը նախ հիմնած է անոնց արտաքին նմանութեան վրայ: Ուրիշ չափանիշի չգոյութեան պատճառով, առուտուրի մէջ հաւասար նկատուեցան անոնք որ իրարու նման են ծաւալով: «Կ'երեւի թէ», «կը թուի թէ» բայական ներկայ ասացուածքները կը փաստեն, թէ մարդը մինչեւ օրս դէպքերը վերլուծելու ատեն, անոնց արտաքին նշաններուն վրայ կը հիմնուի:

Հաւասարութիւն ստեղծելու ծառայեց նաեւ իր մը երկուքի կիսելը: Մարդը հաւասար մասերու կիսեց ժամանակը (գիշերահաւասար), կշիռները (հաւասարակշիռ), պատիւները (հաւասարակից), կողմերը (հաւասարակողմ), չափերը (հաւասարաչափ):

Յետագային՝ Մարդը դուրս գալով տարածքային եւ Ֆիզիքական ընաշխարհի չափանիշերէն, հաւասարութիւնը փոխադրեց իրաւունքի, մտքի, ազատութեան, ընկերային հաւասարութեան մարզերէն ներս, անոնց համար նոր չափանիշ նշանակեց եւ այս բոլորը «արդարութիւն» կոչեց:

Նման

Մարդը երկու առարկաներու միջեւ հաւասարութեան չափանիշեր որոնելու պահուն, նախ դիմեց շատ ենթակայական միջոցին, «աչքի չափ»ին, այսինքն՝ նմանութեան: Աչքի չափին կշռած հաւասարութիւնը հիմնուած է երկու առարկաներու ամէնամօտ նմանութեան վրայ:

«Նման» բառը եկած է պահլաւական «նի-ման» բառէն, որ կը նշանակէ «նոյն-չափ», նոյն ծաւալ: «Նման» բառին սանսկրիտ արմատը նշանակած է նաեւ «պատկեր, երեւոյթ»: Նմանութիւնը՝ նոյնութիւն չէ, ընդհակառակն՝ նմանութիւնը իրարու նմանողներուն միջեւ երկուութիւն կը ստեղծէ: Նախամարդը գիտակցած է թէ նմանիլը նոյնանալ չէ եւ այս պատճառով սանսկրիտ արմատը գայն «պատկեր» կոչած է:

Մարդը առարկաներուն հաւասարութիւնը ստուգելու համար՝ երբ գանոնք իրարու բաղդատած է, ուզած է նաեւ երկուքին միջեւ ընտրութիւն կայացնել: Այս պատճառով գրաբարեան «նմանեցուցանել» բայը նշանակած է նաեւ «ընտրել», այսինքն՝ գանոնք դէմ դիմաց դնելով, անոնց տարբերութիւնը ճշդել:

Նուազ

«Նուազ» բառը կը նշանակէ «պակաս», «սակաւ», «դոյզն», առարկայի մը ծանրութեան իմաստով: Զենդական լեզուին մէջ, «նուազիլ» կը նշանակէ «դէպի ցած տանիլ», իսկ ըստ իրանական իմաստին՝ «ծանրութիւն մը տանիլ, վար քաշել» կը նշանակէ:

«Նուազ» բառը առաւելարար առնչուած է առարկային կշիռքային ծանրութեան կամ բեռին, քան թէ անոր առարկային քանակական կամ համրանքային տարբերութեան, ինչպէս որ աշխարհարարի ներկայ հասկացողութիւնը գայն կ'ըմբռնէ: Հետեւաբար «նուազ»ը՝ կ'ենթադրէ միշտ «նուազ ծանր»ը: Եւ ասոր փաստն է նաեւ այն, որ հնդեւրոպական հին լեզուներուն մօտ եւս «նուազ» բառը «կշռել, կշիռք» ալ նշանակած է:

Նախամարդուն համար «նուազ»ը վերացական բառ չէ, մարդուն համար ամէն գոյութիւն իր ծանրութիւնն ունի, իր ծանրութեամբ գոյ է: Նախամարդուն համար՝ իրերուն տարբերութիւնը, անոնց թուական համրանքէն բացի, նաեւ իւրաքանչիւրին կշռած ծանրութիւնն է: Անհատը միւս անհատէն տարբերողը՝ ո՛չ միայն թիւն է, այլ նաեւ իւրաքանչիւրին

ծանրութիւնը:

«Նուազիլ»ը՝ իր ծանրութեան եւ ծաւալին մէջ նուազիլ է, իր ծանրութեամբ եւ ծաւալով փոքրանալ է քան թէ տեսողութեամբ կամ թիւով: «Որչափ առաւել ես ընչեղութեամբ, այնչափ նուազ ես սիրով» (որքան մեծ կը կշռես հարստութեամբ, այնքան նուազ կը կշռես սիրով): «Մեծն (բաղդատած) նուազի՝ ասի մեծ, եւ նուազն (բաղդատած) մեծի՝ ասի նուազ»:

«Նուազ»ի արտայայտած ծանրութեան առընչուած են նաեւ «բարակի, նուրբի» յարակից իմաստները, ըստ որուն՝ ծանրութիւն կորսնցնող մարմին մը բարակ եւ նուրբ կը դառնայ:

«Նուազ» բառը, ծանրութեան իր նախնական իմաստէն, յետագային անցաւ նշանակելու նաեւ քանակով, ծաւալով, զօրութեամբ, համրանքով նուազ: Մարդուն օրերը «կը նուազին», այսինքն անոնց թուական քանակը կը պակսի, ուսկից նաեւ «նուազամիտ», «նուազագոյն», «նուազիլ» բառերը:

Պակաս

Կագմուած է իրանական «պա» մասնիկով եւ «կաս» (փոքր) արմատով: Նոյն «կաս» արմատէն առաջ եկած է նաեւ «կասիլ» հին բայը, որ կը նշանակէ «պակսիլ, նուազիլ, նահանջել»:

Ստուգաբանականօրէն «պակաս» կը կոչուի ա՛յն, որուն աճումը «կասած» է, այսինքն՝ իր լրումին չէ հասած, իր աճումին մէջ բաց մը թողած է: Սոյն «բաց»ն է, որ «պակաս» կոչուած է: «Պակաս»ը արարածի մը աճումին թերի մնացած մասն է, պատճառ դառնալով անոր չամբողջանալուն, չլրանալուն: Պակասը պակասուող մըն է մարդուն աճումին հանդէպ: «Պակաս»ը կարիքի մը կամ ընչաքաղցութեան արտայայտութիւնը չէ, չտեսութիւն չէ, այլ զրկում մըն է, ամբողջական աճումին իրաւագրկումն է, ինչպէս խելքի պակասը զրկում է մարդուն յատուկ եղող իմացականութենէն: Նոյն տրամաբանութեամբ, ներկայ հայերէնը «պակաս» կը կոչէ այն մարդը, որ «բախուկ կամ խենդուկ» է:

«Ինչո՞վ պակաս եմ», կը հարցնէր Յիսուսին բարի երիտասարդը, որ «պակաս» բառով կը հասկնար կատարելիութեան մէջ պակաս ըլլալը:

«Պակաս» բառին գոյութիւնը՝ Նախամարդուն ըմբռնումին մէջ «անպակասութեան» միւս միտքն ալ կ'ենթադրէ հակադրաբար, ինչպէս մահը՝ անմահութեան, գիշերը՝ ցերեկին:

Նկատելու է, թէ անշունչ էակները «պակաս» չունին, որովհետեւ աճում չունին: «Յորմէ ոչինչ է պակաս, յաւելումն լինի պակաս» (կատարեալին բան մը աւելցնելը զայն անկատար կը դարձնէ), կ'ըսէին հինները:

Առաւել

«Առաւել» կազմուած է «առ» ածողական նախդիրէն եւ «աւել» (աւելի) հայկական արմատէն, որ յունական οφελω (մեծցնել, աճեցնել, աւելցնել) բային պէս, կը սեռի հնդեւրոպական նախալեզուներուն այն արմատէն, ուր բառը կ'արտայայտէ ամէն ինչ որ կ'աճի, ինչ որ յետոյ կու գայ, ինչ որ իր նախընթաց գոյութեան վրայ յաւելում մը կը բերէ: Սկզբնական շրջանին՝ այս ածումը կենսագործ ածում էր, իսկ յետագային նշանակած է որեւէ ածում. քանակական, դրամական, եւլն.:

«Աւել» արմատէն ծնած է «աւելում» կամ «յաւելում» բայը, որ հարստութիւն, խօսք, եւլն. աւելցնել կը նշանակէ:

«Առաւել»ը հին ատեն նշանակած է նաեւ «դաշտի ծայրին աւելորդ ու անվար մնացած արտը»: Այս իմաստէն՝ «առաւել» հետզհետէ առած է «աւելորդ, աւելցուկ» ժխտական իմաստ: «Ձառաւելն որ գլուխն է արտին, մի՛ հնձեր, այլ աղքատի թո՛ղ»:

Հողը հերկած պահուն հայ մշակին երգած «հոռովել, հարալօ» երգերն ալ, ըստ կարգ մը բանասէրներու, կրնան ստուգաբանօրէն «առաւել» բառէն առաջ եկած ըլլալ: Այդ երգերուն միջոցով մշակը «աւելում ու աճ» կը մտադիտէր իր հողերուն պտղաբերութեան համար:

Գին

Երբ մարդը առուտուրը ստեղծեց, «գին» բառն ալ հետը ստեղծեց, սակայն «գին»ը, դրամական իր ներկայ իմաստը առնելէ առաջ, փոխանակուող ապրանքին համապատասխանող որեւէ արժէք նշանակեց: «Գին» կոչուեցան եզը, ուղտը, ոչխարը, որոնք իրարու միջեւ կը փոխանակուէին: «Գին» էր արիւնը, քանի որ «արեան գին»ով՝ սպանութեան հատուցում կը կատարէին: «Գին արեան քո եմք»: «Գին» էր նաեւ «փրկագին»ը, որուն վճարումով կալանաւորը կ'ազատուէր: Իսկ «անգին» կոչուեցաւ ինչ որ շուկային վրայ իր համարժէքը չունէր:

Հին հնդեւրոպական արմատէ ժառանգուած բառ է, որուն սանսկրիտ, պահլաւ եւ նմանապէս այլ լեզուներուն մէջ գտնուող համանման արմատները կը նշանակեն մերթ «սակարկել», մերթ «ծախել», մերթ «գնել», քանի որ առուտուրին ձեւը, այն շրջանին, նիւթի դէմ նիւթ փոխանակուելով էր, վաճառորդը միանգամայն գնորդ էր:

Սակայն «գին» բառով երբ «գնել» բայը կազմուեցաւ, բայը անգամ մը եւս իր արմատական իմաստէն շեղեցաւ եւ «գնոց առնել», «գնել», «գին հատանել», «գին արկանել» ասոյթները դրամի ներկայ իմաստը ստացան: «գնոց արծաթոյ»: Այն ատեն սկսան գործածել «գանձագին» բառը իրր հոմանիշ դրամական «գին» բառին:

ԱրժԵՐ

Բառին ծագումը պահպանական «արժ» բառն է, որ «յարգ, արժանիք, գին» նշանակած է: «Արժէք»ը կը տարբերի «գին»ի նշանակութենէն եւ բարոյական գնահատում կ'արտայայտէ:

Նախամարդը, կեանքին պահանջներուն գոհացում տուող նիւթական անհրաժեշտ արժէքներուն եւ վայելքներուն կողքին, գիտցաւ նաեւ գնահատել մարդուն բարոյական յարգելիութիւնը, սրտի կամ մտքի բարեմասնութիւնները: Մարդը մեծարեց ու կը շարունակէ մեծարել իր «իմաստուն»ները, իր հերոսները, իր հանճարները, բարոյական Գեղեցիկը, իր սուրբերը, որոնց մասին Ս. Գիրքը կ'ըսէ. «Չորս ոչ արժէ աշխարհս»:

«Արժէք» բառին բարոյական իմաստէն մեկնելով՝ յետագային զարգացած բառեր են «արժանիք» եւ «արժանի» բառերը, որ անձի մը պատիւին եւ յարգելիութեան արտայայտութիւնն են: Ըսուած է. «պատիւս արժանաւորաց», իսկ եկեղեցականներուն տրուած է «արժանապատիւ» տիտղոսը: Անոր հակադիր «անարժան» բաներուն գոյութիւնը փաստ է «արժանի» բառին դրական իմաստին:

«Արժանիք» բառը միշտ դրական դատումներ մատնանշած է, նոյնիսկ եթէ երբեմն ժխտական երեւոյթներու մասին ալ արտայայտուած է. այսպէս՝ «արժանի պատիժ» կ'ըսենք, նոյնիսկ եթէ պատիժի մասին է խօսքը: «Կրեաց զարժան պատուհաս»:

«Արժել» բայը, իբր բայ, հեռացած է իր գոյականին բարոյական սոսկական նշանակութենէն եւ անցած է նշանակելու նիւթական իմաստ, նոյնանալու «գին»ին հետ: Կ'ըսենք. — Այս գիրքը քանի՞ կ'արժէ, (գինը քանի՞ է, ըսելու պէս), մինչդեռ «քանի՞ կ'արժէ» իր իսկական իմաստով նշանակելու էր «այս գիրքը ի՞նչ արժանիք ունի»:

Յարգանք

«Յարգանք»ի արմատն է իրանական «արգ» բառը, որ հոմանիշ է պահպանական «արժ» բառին հետ եւ կը նշանակէ արժէք, արժանիք: «Արգ» բառը հայերէն լեզուի մէջ երեք ձեւի տակ բառակազմուած է.

— Առաջին՝ պարզական «արգ» արմատէն՝ կազմուած են «արգոյ» (յարգելի), «անարգ» (ոչ յարգելի, ստոր) եւ «անարգել» (յարգէ զրկել) բառերը: Կազմուած է նաեւ «արգադիր» բառը, որ ուխտի փոխարէն երախտագիտական յուշ—յարգանք կը նշանակէ (ex voto):

— Երկրորդ՝ «արգ»ը եղած է «զարգ» (զ՛արգ) եւ «զարգ» արմատով կազմուած են զարգանալ, զարգացում, բառերը ինչ որ կը մատնանշէ, թէ նախամարդուն մօտ «զարգացում»ը ամէն յարգանքի եւ գնահատանքի արժանի եղած է:

— Երրորդ արմատն է «յարգ» (յ՛արգ): Մինչդեռ «արգ» ու «զարգ»

արմատներէն կազմուած բառերը բարոյական արժէքի արտայայտութիւն եղած են, «յարգ» արմատէն կազմուած բառերը մեր լեզուին մէջ նշանակած են ե՛ւ արժէք ե՛ւ գին, թէ՛ նիւթական (գին) թէ՛ բարոյական (յարգանք) արժէք:

«Յարգ» բառը ունեցած է նաեւ «հերիք»ի իմաստ, ուստի «յարգի լինել» նախապէս նշանակած է «հերիք լինել», բաւել: «Յարգ» բառին այս «բաւարար» նշանակութիւնը կրնայ մեզի թելադրել, թէ նախամարդուն համար անձ մը «յարգել»ը՝ անոր բաւարարութիւն տալ է, հատուցումի իմաստով, իսկ «անարգել»ը՝ այն անձին հանդէպ անբաւարար գտնուել է:

«Անարգանք»ը մարդուն չհատուցանելն կամ չբաւարարելն է:

«Աժան» բառը, թէեւ «արժան, արժանի» բառէն ծագած ածական է, սակայն իմաստով անոնցմէ տարբերած է եւ իր բարոյական նախկին իմաստէն անցած է նիւթական իմաստի: «Աժան» նշանակած է՝ ոչ—մեծածախս, այսինքն՝ «դիւրագին»: Աժան գրականութիւն կը նշանակէ «դիւրագին» գրականութիւն:

Թանկ. Թանց

«Թանկ»ը, պահուակաւ իմաստով, կը նշանակէ ինչ որ ֆիզիքապէս «նեղ» է, այսինքն՝ որուն անցքը հեշտ չէ, ինչպէս՝ նեղ անցք մը, նեղ տեղ մը, եւլն.: «Թանկ»ը սկզբնական իմաստով՝ հազուադիւտի կամ թանկարժէքի իմաստ չէ ունեցած: «Թանկ»ը մարդս նեղի բերած է:

«Թանկ»ի գաղափարը ֆիզիքական նեղէն անցած է գոյութեանական նեղութեան: Այսպէս, «ժամանակը թանկ է», կ'ըսենք եւ կը հասկնանք թէ ժամանակը քիչ է եւ նեղութիւն ունի գոյութիւն ունենալու, որովհետեւ դէպքերը կը նեղեն գինք: Ժամանակի քիչութիւնը դարձած է ժամանակի «թանկութիւն», սղութիւն, որմէ «սղել» բայը իր հերթին առած է թանկանալու իմաստ:

Բանի մը «թանկ» ըլլալուն հիմքը, ըստ նախամարդուն, անոր հազուադիւտ կամ քիչ ըլլալն է, այսինքն՝ դժուարաւ կամ հազիւ գտնուիլն է: «Թանկ»ը այն է, որ լինելու դժուարութեան պատճառով հազուադիւտ կը դառնայ: «Թանկարժէք» կը կոչենք այն առարկան, որուն արժէքը, իր լինելութեան մէջ սահմանափակ է, ըլլա՛յ իր քիչութեամբ, ըլլայ ժամանակին սղութեան պատճառով, նման այն «թանկ» ծաղիկին, որ տարին մէկ անգամ եւ մէկ գիշերով կը ծաղկի, կամ նման այն դրոշմակներուն, որոնք թանկագին կամ սուղ են, որովհետեւ քիչ օրինակով կան:

Այս պատճառով «թանգարան» կը կոչենք այն վայրը, ուր կը պահենք այն հազուադիւտ, ուստի «թանկագին», այսինքն՝ սուղ գին ունեցող առարկաները:

«Թանկ» բառին զուգորդ է «նեղ» բառը:

Նեղ

«Նեղ» բառին արմատը, ըստ սանսկրիտ եւ զենդական լեզուներուն, նշանակած է «կապել», «սեղմել»: «Նեղ»ը այն է, որ քեզ կը կապէ, կը սեղմէ, կը կաշկանդէ, Ֆիզիքապէս եւ հոգեպէս, եւ նեղ կացութեան կ'ենթարկէ:

«Նեղ»ը այն է, որուն մէջէն մարդուն անցքը կը դժուարանայ, («դժուարամատոյց նեղութիւն վայրից»), «նեղուց»ը այն ծովն է, որ ցամաքի միջեւ «սեղմուած է», իսկ «նեղաղիք»ն ալ՝ սնունդին անցքը սեղմող աղիքն է: Նեղը՝ դուռն է, նեղը՝ փողոցի խճողումն է, կամ Յիսուսը «նեղող» ժողովուրդն է:

Հոգեկան մարզէն ներս, «նեղ»ը մարդուն մտածողութեան սեղմում կը պատճառէ («նեղմիտ») եւ սիրտին («նեղութիւնք եւ վիշտք գտին զիս»): Մարդս նեղութեան կրնան մատնել նաեւ չքաւորութիւնը, ժամանակին կարճութիւնը, եւլն: «Նեղ»ը կը դժուարացնէ նաեւ մարդուն ազատութիւնը:

«Նեղիչք» կը նշանակէ նեղութիւն պատճառող, հալածիչ, տառապեցուցիչ: «Տէր, զի՛ բազում եղեն նեղիչք եմ», կը գանգատէր Սաղմոսերգուն: «Նեղել» կամ «նեղանալ» բայերէն աշխարհաբարը երկու տարբեր իմաստներ քաղած է. Ֆիզիքապէս սեղմել, նեղել (նեղ ճամբայ, նեղ շապիկ) եւ հոգեպէս նեղանալ (վշտանալ, ընկճուիլ):

Սուղ

«Սուղ» բառին թէ՛ սանսկրիտ, թէ՛ յոյն, թէ՛ լատին եւ սուամերական բայարմատները հաւասարապէս կը նշանակեն «յապաւել, կտրել, պակսեցնել»:

«Սղած»ը իր բնական մեծութենէն կամ ծաւալէն պակսածն է եւ կամ իր տեւողութենէն ու հասակէն յապաւուած կամ կրճատուած է: «Սղոց»ը այն գործիքն է, որ կը «սղէ», այսինքն առարկայ մը իր հասակէն կը պակսեցնէ: «Սղանալ» կը նշանակէ «կարճնալ, բարակնալ»:

«Սուղ ինչ» գրաբարեան բացատրութիւնը կը նշանակէ «քիչ մը կարճ»: Այս քիչ մը կարճը կրնայ, ըստ պարագային, ըլլալ խօսք («սուղ բանիւք քարոզէր»), ապրանք («սղաւաճառ»), գիր («սղագիր» եւ «սուղ վանկ»), սնունդ («սղութիւն հացի»), կեանք («կեանք սուղ եւ արուեստ երկայն»):

«Սուղ» եւ «թանկ» բառերը իրարու առընչուած իրականութիւններ են: «Սուղ»ը՝ կը յապաւէ ժամանակը, խօսքը, գիրը, զիրն ու կեանքը, իրենց տեւողութենէն կը պակսեցնէ գանոնք եւ այդպէս ընելով՝ գանոնք

կը դարձնէ «թանկ», այսինքն՝ հագուագիւտ, սահմանափակ, քիչ: «Սղութիւն»ը բանի մը առատութիւնը կը պակսեցնէ եւ խնայուածը «թանկ» կը դարձնէ:

ԵՐԿՐՈՐԴ ՍԱՍ

(«Ես»ին Սահմանները)

1- ԱՆՍԱՀՄԱՆԻՆ ԱՆԱԲԱՐՏ ԿԱՆՉԸ

Մարդը կ'ապրի ամէն տեսակ սահմանափակուածութեան մէջ, որոնց առաջինը իր «ես»ին սահմանն է, իսկ վերջինը՝ մա՛հը:

Սահմանափակուածութենէն ձերբազատելու անհուն ձգտում մը կը բնակի մարդուն հոգիին մէջ, որ զայն կը մղէ անծայրածիրը հետապնդելու, հորիզոնները կտրելու, լեռնաշղթաները պատուելու:

«Անծայրածիր, անսահման, անհուն, անպարփակելի, անպարագիծ, անգրաւ», եւլն., այս եւ ասոնց նման բառերը, իրենց ժխտական ձեւին տակ, մերժումն են սահմանափակուածութեան եւ կ'արտայայտեն մարդ արարածին անհունին տենչը, ազատ ապրելու, նիւթի սահմաններէն դուրս գալու ձգտումները, որոնք արտայայտութիւնն են մարդուն հոգիին անմահութեան:

Մարդուն մէջ տենչ մը կայ դուրս գալու սահմանաւորէն. ան կը տենչայ «անսահման»ին: Անսահմանին կը կարծէ հասնիլ «անմահանալ»ով, իր յօրինումներուն եւ արուեստի ճամբով, կեանքի եւ մահու սահմանը կտրելով:

Որքան մարդուն հոգին իր սլացքներով ազատութիւն կը տենչայ, նոյնքան մարդու մարմինը եւ գինք շրջապատող աշխարհը գինք կաշկանդուածութեան կ'ենթարկեն: Անհունը չէ, որ մարդը սահմանափակումի ենթարկած է, այլ գինք շրջապատող սահմանաւորող պայմանները (բեռ, սահման, եզր, գիծ, հուն, եւլն.), եւ սահմանաւոր էակներուն մէջէն՝ մա՛րդը, իր ստեղծած կապով, պարանով, չուանով, շղթայով, բռնութեամբ, կաշկանդումներով, եւլն.:

Բեռն

«Բեռ»ը բանի մը ծանրութիւնն է մարդուն վրայ: Բառին ծագումն է նախկին հնդեւրոպական «բեռ» արմատը, որ նշանակած է «բերել-կրել», շալկել:

«Բերել-կրել»ը նախամարդուն ֆիզիքական ամէնօրեայ տաղտուկն եղած է: Նախամարդը իր ուզած առարկան իր տեղին մէջ չգտնելով, հար-

կաղրուած է գայն հեռաւոր տեղերէ կրել. խարոյկին փայտ բերել, որսացած կենդանին շալկել բերել, իր կեցութեան ծառայող իրերը հետը տեղափոխել, մանաւանդ եթէ վաշկատուն ցեղի պատկանած է:

Բեռի մը փոխադրութիւնը հեշտացնելու համար՝ Նախամարդը առաջին օրերէն իսկ հնարքի դիմած է, բեռները գրաստի վրայ բեռցուցած է, դետերուն հոսանքները օգտագործած է, լաստ կազմած եւ գործածած է, մինչեւ որ անիւին գիւտը կատարելով՝ «բեռնակիր» ըլլալէ քիչ թէ շատ դադրած է:

«Բեռ» առած է նաեւ բարոյական իմաստ ու նշանակած է հոգ կամ վիշտ: Մարդը մարդուն «բեռ» դարձած է: «Զմիմիանց բեռն բարձէք»:

Ծանր

Բառին ծագումը անստոյգ է, կը կարծուի թէ կովկասեան լեզուներէն առաջ եկած ըլլայ:

«Ծանր» բառը իր սկզբնական առումով՝ ո՛չ թէ կշիռք կամ ծանրութիւն նշանակած է, այլ բանի մը արտաքին պատկերացումը եղած է: Օրինակ, Նախամարդը «ծանր» կոչած է ինչ որ դանդաղ է, «ծանր» կոչած է ինչ որ հաստամարմին է, ինչ որ դէպի վար կախուած է: «Ծանր»ի արտայայտիչն է յղի արարածին կրած կերպարանափոխութիւնը. հաստ, դանդաղ, ծանր:

Այս պատկերացումին պատճառով, ցած հնչիւնները «ծանր» հնչիւն կոչուած են, իսկ «ծանր օղ» բացատրութեամբ՝ ամպերուն երկինքէն դէպի վար կախուիլը, ծանրանալը նկարագրուած է:

Դանդաղ խօսողը կոչած ենք «ծանրախօս» կամ «ծանրայեզու», դանդաղ շարժողը՝ կոչած ենք «ծանրանդամ, ծանրամարմին», դանդաղ լսողը՝ «ծանրալուր», ալիքներուն դէմ պայքարելով նաւարկելը՝ գրարարով կոչած են «ծանրանաւեր»: Ֆիզիքականէն անցնելով հոգեկանին, դանդաղ մտածողը կոչած ենք «ծանրամիտ» կամ «ծանրարթուն», հանդարտ մտածողը՝ «ծանրախոհ»:

«Ծանր» բառին իմաստը յեղաշրջուելով, ի վերջոյ առած է իր այժմեան իմաստը, կշիռքի եւ ծանրութեան իմաստը: Սակայն այս յեղաշրջումը ընդգծելու համար՝ գրաբարը «ծանր»ին նախապէս կցած է «բեռ կամ կշիռ» երկրորդ բառ մը. «ծանրակշիռ», «ծանրաբեռն, ծանրաբեռներ»- «որպէս բեռն ծանր ծանրացան ի վերայ իմ»:

«Ծանրանալ» բայը, որպէս բայ, անգամ մը եւս հեռանալով իր սկզբնական դանդաղի եւ հաստի իմաստներէն, առած է ներկայ «բեռ» իմաստը: Նոյն իմաստափոխութեան հետեւած է նաեւ «ծանրութիւն» բառը. «ծանրութիւն բեռանց», «ծանրութիւն աւուրն եւ սոթ»:

Թեթև

Կը թուի, թէ բառը կազմուած է երկու անգամ կրկնուած «թեւ» բառէն եւ ուզած է նշանակել երկու թեւ ունեցող: Երկու թեւ ունեցողը աւելի արագ ու դիւրաշարժ կը թուչի քան մէկ թեւ ունեցողը, ուսկից «թեթեւ» ի իմաստը:

«Թեթեւ» բառը, «ծանր» բառին նման, արագ շարժողին պատկերացում մըն է: Մարդը ծանրութեան տուած է լեցունի իմաստ, իսկ թեթեւին՝ պարապի իմաստ: Անխելքին գլուխը «թեթեւսոյիկ» ըսուած է, իբրեւ՝ դատարկ: Ֆիզիքական «թեթեւաշարժութիւն»ը գնահատուած բարեմասնութիւն եղած է: Իսկ հոգիին «թեթեւութիւն»ը նկատուած է իբր հոգիի սփոփանք: «Թեթեւացո՛ւ ի ծանրութենէ մեղաց զանձինս»: Բայց մտքի եւ բարոյականի թեթեւութիւնը մարդուն կողմէ չէ գնահատուած, հետեւաբար մտքով «թեթեւ»ը կոչուած է «թեթեւամիտ», իսկ կենցաղով թեթեւը՝ «թեթեւաբարոյ», անոր գերադասելով «ծանրաբարոյ» անձը:

«Թեւ» բառը, սկզբնական շրջանին, նշանակած է կենդանիի կամ թռչունի թեւ: «Թեւ»ը առած է նաեւ պաշտպանութեան փոխաբերական իմաստ: Մէկը իր թեւերուն տակ առնել կը նշանակէ մայր թռչունին պէս զինք հովանաւորել, պաշտպանել: «Ի հովանի թեւոց քոց ծածկեսցես զիս»:

«Թեւանայ» բայը նշանակած է թեւ առնել, ոգեւորուիլ, խրախուսուիլ: «Թեւակոխել» բայը կազմուած է «թեւ+կոխել» բառերէն եւ կը նշանակէ թեւերով իր կողերը խթել, իր թեւերուն թափ տալ, ուստի աւելի արագ եւ աւելի առաջ երթալ: Աշխարհաբարի մէջ «թեւակոխել»ը նշանակած է տարիքի սահմանները կտրել, տարիքով յառաջդիմել:

Սահման

Բառը ըստ իր հին պահլաւական ծագումին, նշանակած է «նշան»․ ո՛չ որեւէ նշան, այլ սահման գծող նշան: Նշան ու սահման իրարու հոմանիշ եղած են:

«Սահման»ը «գրաւոր» արտայայտութիւնն է նախամարդուն սեփականութեան պահանջքին: «Սահման»ը յարգել տալու համար՝ մարդը ձգտած է գայն շօշափելի դարձնել շօշափելի նշանով: Իբր սահման՝ լեռներ, ձորեր ու գետեր օգտագործած է, ժայռ դիզած է, պարիսպ բարձրացուցած: Սահման մը անցնիլը՝ սեփականութեան ոտնձգութիւն նկատուած է:

Սահմանի առաջին գործադրումը բնակարանային եւ հողատարածքային մարզէն ներս կատարուած է: Յետագային «սահման» ի գործածութիւնը ընդարձակուած է տարբեր մարզերէ ներս, «սահման»ը սեփական ծիրերէն անցած է պետական մակարդակին, ուր «սահման»ը «սահմանագլուխ» կոչուած է եւ կամ «սահմանագիծ»: «Սահմանակալ» ի անուն կրած

է սահմանի պաշտպանը («կուսակալ» բառի կազմաւորումին նման):

Մարդը փափաքած է «սահման» նշանակել նաեւ ընկերութեան բարքերէն եւ օրէնքներէն ներս, մարդկային բռնակալ ախորժակները, իշխանամտութիւնը զսպելու համար: Եւ վերջապէս ամէն ինչի համար, որ մարդու սանձակոտոր ազատութիւնը կրնայ սահմանափակել:

Մարդը «սահման» դրած է նաեւ բառերուն իմաստին. մարդու մտածողութիւնը տրամաբանական եզրի կամ «սահման»ի ենթարկել ուզած է, մարդու խօսքին տալով տրամաբանական սահմանում, իսկ իրաւասութիւնները ճշդող յարաբերութիւններուն համար «սահմանադրութիւն» մշակած է:

Սահման դժեւր օժանդակած է մարդուն «աւելի յստակ տեսնել»ու, եւ այս յստակացումներուն ճամբով յառաջդիմելու, զարգանալու: Գիտութիւններու զարգացումը սահմանելու այս պահանջքին կը պարտինք:

Եզր, եզերք

Բնիկ հայ բառ, որ կը նշանակէ ցամաք, ցամաք մը որ ջրային տարածութիւնները կը շրջապատէ, ըլլան անոնք ծով կամ գետ: Մարդը ցամաքային արարած է: Ցամաքը մարդուն բնական վայրն է եւ ո՛չ թէ ջուրը կամ օդը: Մարդը ո՛չ թռչուն է, ո՛չ ալ ձուկ: Ան ցամաքին վրայ է, որ ինքզինք ապահով կը զգայ: Ան ստեղծած է «գետեզր», «ծովեզր» բառերը, յատուկէն նշանակելու համար գետը կամ ծովը եզերող ցամաքը: Նոյն ըմբռնումով, ստեղծած է «տիեզերք» բառը, որ մեզի համար երկինք կը նշանակէ, բայց Նախամարդուն համար կը նշանակէ «մեծ եզերք», այն մեծ ծովին, որ երկինքն է, ըստ անոր պատկերացումին:

Հետեւաբար «եզերել» չէ նշանակած ջուրի եզերքէն քալել, այլ ջուրէն եզերք ելլել, ծովէն ցամաք բարձրանալ: Նոյն իմաստէն կազմուած է «եզրակացութիւն» բառը, որ բառացիօրէն նշանակած է ջուրէն դուրս գալ եւ «եզր»ի (ցամաքի) վրայ կենալ, հաստատուն կայքի հասնիլ: Այս նախնական պատկերացումէն ներկայ իմաստին անցնելով, «եզրակացնել» բայը հեղուկ միտքերու ծովէն՝ տրամաբանութեան ապահով ցամաքը ելլել կը նշանակէ:

«Եզրափակել» կը նշանակէ խօսքին, հանդէսի կամ տրամաբանութեան մը եզր դնել, սահման նշել, փակել, ինչպէս ծովեզրերը ծովը կը փակէ:

«Եզր» բառը, յետագային, իր ցամաքային իմաստէն յեղաշրջելով, նշանակեց ամէն տեսակ եզերք: «Զիք եզր հանճարոյ»: «Զեզերս բնակեալս ի ներքոյ երկնից»:

Գիծ

Բառին ծագումը՝ ստուգելի:

Գիծ մը կը կազմուի մակերես մը քերթելով: «Գիծ»ը հարթութեան մը վրայ բացուած սպի է: «Գիծ» բառին նախնական նշանակութիւնները «քերել, քերել» եղած են: Բնութիւնն ալ պատահական գիծեր կը գծէ: Բայց միայն Մարդն է որ գիծերով կը «խօսի», կը գրէ, երաժշտական խազեր կը յօրինէ, պատկեր կը ստեղծէ: «Գիր» եւ «գիծ» արտաքին նոյն իրականութիւնն են, նոյն ձեւով կը ծնին: «Գիր» եւ «գիծ» բառերը, ստուգարանօրէն, նոյն «քերել, քերթել, ճանկոտել» նշանակութիւնն ունին: Մարդկային արուեստին առաջին «գրաւոր» արտայայտութիւնն է «գծագրութիւն»ը: Մարդը գիծով ստեղծած է «դիմա-գիծ»ը: Մարդը երբ կը «գծա-գրէ», այդ արարքին մէջ՝ գիր ու գիծ իրարու կը միացնէ:

«Գիծ»ը ծառայած է նաեւ սահման ու շրջափակ արտայայտելու, որմէ ստեղծուած են «պարագիծ» կամ «շրջագիծ» բառերը, որոնց հակառակ՝ Աստուած «անպարագիծ» կոչուած է:

«Գիծ»ը նախնիքները բնորոշած են իբր «երկայնութիւն մը առանց լայնութեան»՝ պարփակուած երկու կէտերու միջեւ:

Ծիր

Նախամարդը գանազանած է կլոր գիծը պարզ գիծէն, եւ կլոր գիծը կոչած է «ծիր»: «Ծիր»ը ո՛չ միայն կլոր, այլ նաեւ փակ գիծ է: Նոյն պատկերացումէն մեկնելով, ուրիշ լեզուներ «ծիր» բառով նշանակած են նաեւ անիւ, շրջանակ, գօտի: Հայկական կարգ մը գաւառներու մէջ եւս, գութանի մեծ անիւը կոչուած է «ծիր»:

Նախամարդը ամէն ինչ պատկերացուցած է սահմանափակուած «ծիր»ով: Երկինքն ու երկիրը իրենց հորիզոնագծով: Ըսուած է «ծագ տիեզերաց» եւ «ծիր եզերաց» կամ «ծիր երկնից»: Ներկայ աստղագիտութիւնն եւս աստղերու շրջագայութիւնը փակած է «ծիրերու» մէջ: «Լայնածիր» (աղեղ) նշանակած է լայնարոյր: «Ծրա՛գիր» բառը, ներկայ իմաստը չառած, նախապէս նշանակած է «ծիր» (բոլորածեւ) «գիր», ինչ որ կ'ենթադրէ թէ ծրագիր մը, իր ներկայ իմաստով այդ ըլլալու համար, պէտք էր իր սկիզբով եւ վերջով ամբողջացուած ըլլար:

«Ծիր»ը շրջափակի նշանակութիւն առնելով, ծառայած է արտայայտելու նաեւ չափաւորութեան իմաստ: «Ծիրէն դուրս ելլել» նշանակած է չափէն դուրս գալ: «Իր ծիրին մէջ մնալ» նշանակած է իր սահմանին ու իր աստիճանին մէջ մնալ:

«Ծիր» բառին արմատը, ըստ կարգ մը բանասէրներու բացատրութեան, յունարէն **ΨΦΘΣ** կամ արարերէն «տաւր» նոյնիմաստ բառերն եղած են: Բայց ըստ ուրիշներու, «ծիր» բառին արմատը սուամերական «ծիր» բառն է, որ երկնակամար կը նշանակէ եւ այս բացատրութիւնը ինծի համար աւելի ընդունելի կը մնայ, քանի որ ամէն պատկեր

կամ միտք, որ բնութեան նմանութենէն յառաջ կու գայ, աւելի հարազատն է իրր մեկնակէտ:

Այս սոսմերական ծագումին «երկնակամար» իմաստը ինծի կը յիշեցնէ նաեւ «ծիր կաթին»ի (յարդգողի) պարագան, որ կը համապատասխանէ յունական galaxis կամ լատինական via lactea բառերուն, ուր երկու լեզուներն ալ, հայերէն «ծիր կաթին»ին նման, «կաթի» մասին կը խօսին:

Պարոյր

Կազմուած է «պար» (չուրջ) եւ «ոյր» մասնիկով: Բառը ըստ պահլաւ, գենդական եւ սանսկրիտ լեզուներուն, կը նշանակէ «չուրջանակի», «չուրջ դառնայ, շրջանել»:

Պարոյրը «ծիր»ի նման կլոր գիծ է, բայց այն տարբերութեամբ որ «ծիր»ը փակ կլոր մըն է, մինչդեռ «պարոյր»ը բաց կլոր է, անոր ձեւացուցած կիսաբոլորը անցք մը բաց կը թողու (ինչպէս լեռնապարը):

Երկրագունդս բոլորող ցամաքամասերը գրաբարի մէջ «պարոյր» կոչուած են, ինչ որ անուղղակիօրէն ցոյց կու տայ, թէ Նախամարդը երկրագունդը կլոր պատկերացուցած է, ծովերէն կազմուած բաց անցքերով:

Ինքզինք պաշտպանելու համար, Նախամարդը որդեգրած է պարոյրի ձեւը եւ իր շուրջ պարոյրաձեւ շրջապատ ստեղծած է, պարոյրաձեւ ամրոց կազմած է, անոր ետեւ պաշտպանուելու համար: Մարդը նաեւ գեղեցիկ գծուած պարուրաձեւ ածուներ կազմած է, որմէ «գեղապարոյր» բառը, այսինքն՝ գեղեցիկ գծուած պարոյր: Պարտիզպանական այս աշխատանքը զինք հարկադրած է ծառեր ու թուփեր կտրել, որմէ ծագած է «պարուրել» բայը, որ ըստ իր հոգադորձական նախնական իմաստին, նշանակած է դաշտը «մաքրել, կտրել, կեղտերը հանել»:

«Պարուրել» նշանակած է նաեւ ինքզինք «պարոյր»ի մէջ փակել, ամփոփել: Եւ այն օրը երբ «պարուրող»ը սիրասուն թեւեր եղած են, այն ատեն «պարուրել»ը գուրգուրանքի ներկայ արտայայտութիւնը ստացած է:

Ծայր

Նախամարդուն համար՝ բնութիւնը յարաճուն շարժող գոյութիւն է: Այս աճումին բարձրագոյն կէտը՝ «ծայր» կը կոչուի: «Ծայր»ը, Նախամարդուն պատկերացումին մէջ, շարժումի մը ամէնէն յառաջացած կամ գործօն մասն է: «Ծայր»ը ամէն բանի աւարտող հասակն է. հասակ դէպի վեր՝ ծաղիկի պէս, հասակ դէպի վար՝ արմատի պէս: «Ծայր»ը յորդող կատարելութիւն է, ան կոկոնի պէս է, որ զարգանալով ծաղիկ պիտի դառնայ, նոր կեանք պիտի տայ: Աճումի չափազանցութիւնը՝ «ծայրայե-

ղութեան» կրնայ հասցնել:

«Մայրանայ» բայը անցեալին նշանակած է «վերջին ծայրին հասնիլ, գազաթնակէտին կամ գերագոյնին հասնիլ»: «Ի ծայրն պարկեշտ կրօնի հասեալ էր», կը նշանակէ՝ բարեպաշտութեան կատարելութեան հասած էր: «Քերովբէքն ծայրքն են իմանալեաց», այսինքն՝ քերովբէները բանաւոր ստեղծագործութեան գազաթնակէտն են: Այսօր իսկ կը գործածենք «ծայրագոյն վարդապետ»ի տիտղոս, գերագոյնի իմաստով: Ունինք նաեւ «ծայրաստիճան» բառը՝ ծայրագոյն աստիճանի իմաստով:

Բանասէրներ, «ծայր» բառին ծագումը ստուգաբանելու ատեն, զայն նոյնացուցած են «սայր» (սուր մաս, սուրի բերան, լերան սուր գագաթը) եւ կամ «սար» բառերուն հետ: Ծագումով կրնան նոյնն ըլլալ, սակայն «ծայր» գերազանցական իմաստ ունի, մինչ «սայր»ը կամ «սար»ը՝ լոկ ֆիզիքական ցցունութիւն կը նշանակէ:

Հուն

Բնիկ հայ բառ՝ նախկին հնդեւրոպական արմատէն: «Հուն»ը նշանակած է գետի մը մէջէն ոտքով անցատեղ: Սակայն սկզբնական շրջանին՝ «հուն» բառը զանազան նշանակութիւններ առած է: Այսպէս՝ «հուն» նշանակած է «ճահիճի մէջ բացուած կածան», «ճամբայ, անցք»: Լատին կամ յոյն լեզուներուն մօտ՝ «հուն»ը նշանակած է նաեւ «կամուրջ», քանի որ կամուրջը կերպով մը օդի մէջէն նետուած հուն մըն է:

«Հուն»ը փոխարեւակա՞ն իմաստ առնելով՝ նշանակած է ամէն տեսակ ելք, հնարք, անցք, լուծում, փրկութիւն: «Ի հուն ելանել» գրարարով կը նշանակէ ջուրէն ելլել եւ ցամաք ճամբուն միանալ, այսինքն՝ ելք մը գտնել, յաջողիլ:

«Ան—հուն» է ինչ որ հուն չունի, այսպէս կոչուած են գետերը, ծովերը, երկինքը, որովհետեւ անանցանելի են: Իսկ «նեւ—հուն միտք» կոչուած է այն խելքը, որ միտքերու ծովէն ներս կարող է խորերը թափանցել, «հուն» փնտռողի նման:

2—ՄԱՐԴՈՒՆ ՍՏԵՂԾԱԾ ԿԱՇԿԱՆԴՈՒՄՆԵՐԸ

Բնութեան ստեղծած սահմանափակուածութիւններէն զատ, մարդն ալ իր հերթին ի՛ր սահմանափակումները հնարած է եւ անոնցմով մարդը կաշկանդած է: Ազատ ստեղծուած մարդը ազատ շրջող արարածներուն մէջ կ'ապրէր ազատ, ըստ Մ. Գիրքին նկարագրած Եդեմին: Բայց Մարդը իր Արարիչէն միւս անասուններուն «տիրելու» իշխանութիւնը ստացած էր: Ուստի զանոնք ընտելացնելու համար, մտածեց զանոնք կապերով իրեն ենթարկել: Կապելը ինքնին իրր պատժական միջոց կամ մտածում չէր յղացուած, նոյնիսկ եթէ կենդանին իր ազատութենէն կը զրկէր:

Դժուար է մտաբերել այն պարագաները, որոնց մէջ Նախամարդը առաջին անգամ համարձակեցաւ իր ցեղակիցը կալանել, կապկապել, պարանել, կաշկանդել, բռնադատել ու շղթայել:

Սակայն հասաւ օր մը երբ Նախամարդը կենդանի անասունները կապելէ ետք՝ մա՛րդն այ կապել սկսաւ, ըլլա՛յ ինքնապաշտպանուելու համար, ըլլա՛յ մարդուն վնաս հասցնելու համար: Բայց այդ օրը կապը, կաշկանդումը ստեղծուեցաւ:

Խօսինք կաշկանդումի բառերուն մասին:

Կապ, կապանք

Կարգ մը բանասէրներ «կապ»ը կը համեմատեն լատիներէն capio (բռնել) բառին հետ, մինչ ուրիշ լեզուաբաններ կը նախընտրեն զայն վերագրել նախկին հնդեւրոպական ցար արմատին, որ նմանապէս «բռնել, կապել» կը նշանակէ:

Երկու պարագային, «կապ»ը իր անդրանիկ իմաստով ամէն տեսակ իրեր իրարու միացնող միջոց կամ զարդ նշանակած է: Պատմութեան մէջ «կապ»ը օգտագործուած է իշխանական թագ կապելու («թագակապ»), ծունկի («ծնկակապ»), մարմնի («մարմնակապ»), ակերու («ակնակապ») եւլն. համար գործածելու: Այս զանազան «կապ»երը, իրենց նուրբ գործածութեան համար՝ նուրբ հիւսուածեղէնէ, կաշիէ, նաեւ մետաքսէ պատրաստուած կ'ըլլային:

Ապա «կապ»ը, իր հիմնական օգտակարութեան մարզին մէջ մնալով հանդերձ, ծառայած է տարբեր տեսակ գործածութիւններու. հետեւաբար կոչուած է «լեզուակապ, գրակապ, կամարակապ»: Պատճառով «կապ» նկատուած է, քանի որ տունին պատերը իրարու կը կապէ, ուստի «կապել» նշանակած է նաեւ «պատ հիւսել»: Այս Ֆիզիքական նշանակութիւններէն զտ «կապ»ը առած է նաեւ աննիւթական իմաստ եւ գործածուած է իբր հոգեկան կապ, ամուսնական կապ, «մեղաց կապք»- «Շունչ ոգևոյս ընդ քեզ կապաւ միացեալ է»:

«Կապ»ը մուտք գործեց նաեւ կախարդութեան մարզէն ներս եւ նշանակեց հմայք, հոգիի կամ կամքի ազատութեան խափանում. «Թէ կապ ոք արասցէ ի վերայ նոր փեսայի, անհաղորդ մեռցի» (ան որ նոր փեսային վրայ կապ նետէ, առանց եկեղեցական հաղորդութեան թող մեռնի):

Հուսկ «կապ»ը ծառայեց մարդը կաշկանդելու, անոր ազատութիւնը արգիլելու, դարձաւ «կապանք», գերութեան խորհրդանիշ. եղաւ «երկաթակապ», «շղթայակապ», դարձաւ պատիժ եւ եկեղեցական նզովք: «Կապարան» նշանակեց բանտ, «կապանաւոր»ը՝ նշանակեց կալանաւոր, «կապեալ»ը՝ գերի:

Պարաանդ

Բառը իր պահլաւական ծագումին մէջ՝ բարդբառային կազմ ունի եւ կը նշանակէ ոտնակապ («պար»=ոտք / «աւանդ»=կապ), իսկ «պարաւանդել» կը նշանակէ յատկապէս չորքոտանի մը իր ոտքէն կապել: «Ոչ ոք պարաւանդէ զիւր զոտս», կը գրէր Ոսկերեբան: Ոտքերէն կապել, մարդուն պարագային, զինք շրջագայելու ազատութենէն զրկել է:

Եւ Ֆիդիքական իմաստէն հոգեկանին անցնելով, «պարաւանդել» նշանակած է մարդուն իրաւունքները կաշկանդել սարսափով, բռնութեամբ, անարդար օրէնքի ուժով: Մարդն ալ ինքզինքը «պարաւանդեց» մեղքով:

Պարան

«Պարան» եւ «պարաւանդ» բառերը թէեւ պահլաւական նոյն «պար» (կապ) արմատն ունին, սակայն «պարան»ը «պարաւանդ»էն հիմնովին տարբեր օգտագործումի ծառայած է: «Պարաւանդ»ը կենդանին իր ոտքէն կապելու կը ծառայէր, այս պատճառով՝ նուրբ պատրաստութեան չէր կարօտեր, մինչդեռ «պարան»ը ազնիւ գործածութեան յատկացուած ըլլալով, յատուկ պատրաստութեան արժանացած է: Պարանին շինուածքը «եռահիւս» կամ «քեմխտապատ» (քեմուխտէ, կոկուած կաշիէ շինուած), կամ «շիկափոկ» (կարմիր մորթէ պատրաստուած) էր: Այսպէս՝ Հայոց արքան Արտաշէս Ալանաց Սաթենիկ փափուկ օրիորդը գերեց «ոսկէօղ շիկափոկ պարան»ով:

«Պարան»ը նաեւ չափ չափելու գործածուած էր: «Չափեաց զնոսա պարանօք»: Փամանակով, «պարան»ը իր սկզբնական այս նուրբ գործածութենէն շեղելով, հասարակ չուան դարձաւ եւ նաեւ մարդ կապելու ծառայեց: «արկին պարանս երկայնս գոտից նոցա»:

Չուան

«Չուան»ը նուրբ կապ եղած է եւ զայն մանելը յատուկ վարպետութիւն կամ արհեստ պահանջած է: Չուանը պատրաստուած է կանեփէ, մազէ, փոկէ: Չայն մանող արհեստաւորը «չուանաման» (չուան մանող) կոչուած է: Չուանամանը չուանէ տեսակ տեսակ գօտիներ կ'աշխատէր եւ կօշիկներ կը հիւսէր:

Չուանին նուրբ աշխատուած ըլլալուն փաստը կու տայ միջին դարու հեղինակ մը, որ կը գրէր: «Կանայք չուանով կապեն զմատն, զի յայն հայեցեալ, յիշեսցեն»: Տիկիները չուանը իրենց մատին կը կապէին՝ զայն տեսնելով բան մը յիշելու համար²: Չուանը «երեքնելով», այսինքն՝ երեքը մէկ հիւսելով, զայն աւելի ամուր դարձուցած են եւ իրր խարագան կամ իրր կապ ալ գործածած են: «Յիսուս արար խարագան չուանեայ»: «Չուա-

նօք պնդեցին զմէջս իւր»:

Բառին արմատը պիտի գտնենք «ճոպան» բառին հետ:

Ճոպան

Արմատն է հին հնդեւրոպական «ճու», կամ սանսկրիտ «ճուփ» բառը, որ «կապ, չուան» կը նշանակէ:

«Ճոպան»ը պատրաստուած է կանեփէ, մազէ, փոկէ, ինչ որ «չուան»ին հետ իր արմատական նոյնութիւնը կը յայտնէ: «Ճոպան»ը թէ՛ նուրբ թէ՛ տոկուն էր: Ճոպանէ հիւսուած ցանցով՝ մենամարտիկներ կրկէս կ'իջնէին եւ մարդիկը «ճոպանածիգ» կ'ընէին:

Ըստ այս տուեալներուն, «ճոպանուղի» բառը, իր ներկայ իմաստով, ստուգարանականօրէն սխալ չուանէ շինուած ըլլալու է:

Խառան

Հաւանաբար «խառան»ը բուսական չուան եղած է, ծառի բունէն մազածեւ կախուող կեղեւէ կազմուած, որոնք մինչեւ օրս գոյութիւն ունին արեւադարձային կլիմաներու տակ:

«Խառան»ին մազածեւ չուան ըլլալը կը հաստատեն այն բանասէրները, որոնք «խառան» բառին ծագումը կը կապեն «կառան» արարական արմատով բառին, որ կը նշանակէ ծառի կեղեւէ շինուած չուան:

«Խառան»ին արմատն է «խառ», որ կը նշանակէ «ոլորուած, կլոր հիւսուած»: Նոյն արմատէն առաջ եկած է սուամերական «խառան» բառը, որ կը նշանակէ «բոլորակ, գօտի, կապել»: «Խառել» նշանակած է ոլորելով փրցնել: Նոյն սուամերական արմատէն կազմուած են «խառմանել» (հիւսել) բայը եւ «խառխառոտ սիւն» (ոլորուն սիւն) բացատրութիւնը:

«Խառանել» կը նշանակէ բանի մը շուրջ կլոր կապել, ինչպէս վիզին կամ մէջքին շուրջ: «Արկանէր խառան ի պարանոց նորա եւ ածէր զնա առ դուրս սենեկին»: «Խառան»ը նախընտրաբար շուներու վիզին եւ կամ մարդոց մէջքին կը կապէին, ինչպէս որ «պարաւանդ»ը ոտքէն:

Լար

Բառին ծագումը հին հնդեւրոպական արմատ է, որուն պարզական նշանակութիւնը «ոլորել» է, ինչ որ լարին գործածութեան կամ պատրաստութեան կերպին արտայայտութիւնը կրնայ ըլլալ:

«Լար»ը աղիքէ եղած է կամ «պարանոցի ջիգ» է՝ «գոչխարս մորթէին, լարս ի թիկանցն հանէին»: «Լար»ը գործածուած է իբր «փոկ», «գօտի», «սանձ»: «Լար»ը յատկապէս գործածուած է իբր աղեղի եւ նուազարանի թել: Կարգ մը նուազարաններ «բազմալար» եղած են:

Լարերուն միջոցով՝ հին ատեն խամաճիկ-խրճիկներ ալ խաղցուցած

են. Զանոնք խաղցնող անձը «լարախիլ» (լար քաշող) կոչուած է: Լարով պատրաստուած էր «լար շինողաց»ը, այսինքն՝ որմնադիրի «ուղղալար»ը, որուն միջոցով որմնադիրը պատը ուղիղ կը հիւսէր: Այս գործածութենէն մեկնելով՝ «լար»ը յետագային չափի («մղոնի, ասպարէզի») նշանակութիւն առած է:

«Լար», իր տոկուն եւ թափանցիկ նրբութեան պատճառով, ծառայած է նաեւ անտեսանելի ծուղակ «լարել»ու. «լարս ձգեցին որոգայթ ոտից իմոց»:

Թել

Սանսկրիտ բառ, որմէ նաեւ յունական «թել» բառը՝ «երիզի կամ ժապաւէն»ի նշանակութեամբ: Ան ծառայած է անջատ բաներ կարով իրարու կցելու: Նոյն արմատէն է նաեւ «թելակար» բառը: «Թել»ը հայերէն սակաւաթիւ բառերէն է, որոնք իմաստ չեն փոխած եւ դարերու ընթացքին տարբեր գործածութիւն չեն ունեցած:

Սակայն «թել»ը առած է փոխարեւրական իմաստ եւ իր այս զօղիչ հանգամանքին պատճառով, ըսուած է նաեւ «խօսքի թել», միտքերը իրարու կապող «թել»: Բառին այս պատկերաւոր հասկացողութենէն ծնած է «թելադրել» բայը, որ նշանակած է միտք մը ուրիշ միտքի կապել, անոնց ներքին աւելնչութեամբ:

Շղթայ

Բառին արմատը ասորական է եւ նշանակած է «շարք, կարգ», իրերայաջորդութիւն: Մարդը բնութեան եղանակներուն կանոնաւոր յաջորդութիւնը «շղթայ» կոչած է: Կապի նոյն իմաստով՝ «շղթայ» նշանակած է նաեւ «գերդաստան», այսինքն՝ մարդոց սերունդներու իրարու շղթայում:

Այսօր ալ կ'ըսենք «ղէպքերու շղթան» անոնց ներքին կապակցութեան իմաստով: Ֆրանսերէն travail à la chaîne ասոյթը իրարու շղթայուած աշխատանքի նշանակութիւն ունի: Այս իմաստներէն ո՛չ մէկը առնչութիւն ունի բառին ներկայ նիւթական իմաստին:

«Շղթան», ինքնիր մէջ նկատի առնուած, մարդու հանճարին արդիւնքն է: Օղակը օղակին կապելը՝ մարդուն ճարտարարուեստին նուաճումն է, արուեստին արտայայտութիւնն է, ո՛ճ է, ինչպէս այսօր «խաչածեւ» ոճ կայ, նոյնպէս «շղթայածեւ օղակ», «շղթայագործ ոսկի» եղած է:

Ոսկիով շինուած շղթայ մը բնական է ոճրագործ կապելու համար չէր յղացուած մարդուն կողմէ: Բայց ժամանակով՝ արուեստի եւ զարդարանքի մարզէն դուրս գալով, շղթան դարձաւ մետաղէ կապանք եւ բոլոր

կապերուն մէջ ամենատոկունն ու զօրաւորը, որուն դէմ կրակն ու սուրն անգամ անգոր եղան:

Այս հանգրուանին հասած, շղթան խորհրդանիշ դարձաւ ստրկութեան, գերութեան, բանտի: «Շղթայակիր» նշանակեց կալանաւոր: «Շղթայել» նշանակեց թէ՛ «չարք կազմել», շղթայ կազմել կամ իրարու կապել (ըստ իր ասորական ծագումին), եւ թէ՛ «շղթայով կապել», կալանաւորել:

Արգելք

Բնիկ հայ բառ՝ ծագած հին հնդեւրոպական «արգ» արմատէն, որ կը նշանակէ ինչ որ խոչ կը ստեղծէ: «Արգիլել»ը նախեւառաջ նշանակած է դէմ դնել, պաշտպանուիլ: Ուստի «արգելք»ը պաշտպանուելու միջոց եղած է, մարդը ի՛նք «արգելք» շինած է, անոր միջոցով խուսափելու համար իրեն սպառնացող վտանգէ մը:

Արգելքին այս յատուկ իմաստը նմանապէս կը գտնուի յունական **αρκω** կամ լատին **arceo** նոյնարմատ բայերուն մէջ, որոնք նշանակած են «հեռու մնալ», խուսափիլ յարձակողին ձեռքէն: Իսկ սանսկրիտ լեզուին մարդոց համար «արգելք»ը աւելի մանրամասնուած իմաստ ունեցած է՝ «արգելք» նշանակած է «նիգ» կամ «սողնակ», որոնց միջոցով յարձակողին դէմ իրենց դռները ամրացուցած են:

Իր ծագումնային հարազատ իմաստով՝ «արգելք»ը ինքնապաշտպանուելու համար մարդուն ստեղծած հնարքը եղած է: Ի՞նչ ձեւով. թշնամիին յառաջխաղացքը դժուարացնելով, առ այս՝ ծուղակ լարելով, անառիկ վայրերու մէջ պատսպարուելով, քարայրի մը մոտեքին՝ վէժ մը դրոշմելով («վիմարգել»), յետագային՝ նոյնիսկ ամրոցներ կանգնելով, եւ այդպէս՝ «բերդարգել» ստեղծելով:

«Արգելականք»երը փակեալ վանքեր եղած են, ուր մարդիկ ապաստանած են իրենց հոգին թշնամիէն պաշտպանելու համար, ապաշխարանքի հոգիով:

Բայց երբ երկու հակառակորդ ուժեր այս ձեւով իրարու դէմ ինքնապաշտպանութիւն գործադրած են, այն պարագային՝ մէկուն պաշտպանութիւնը միւսին համար «արգելք» հանդիսացած է եւ «արգելք» բառը ինքնապաշտպանութեան իր նախնական իմաստէն՝ ի վերջոյ անցած է խոչընդոտի ներկայ իմաստին:

Կաշկանդել

Բաղկացած է «կաշ» (պարսկերէն «չուան») եւ «կանդ» (հին հնդեւրոպական լեզուով՝ «կապել, սեղմել») բառերէն, որոնք իրարու միանալով նշանակած են «ամուր կերպով կամ շատ սեղմ կապերով կապել»:

«Կաշկանդեի»ը մարդը կապերով ամբողջովին անշարժութեան մատնելէ: «Կաշկանդեի»ը մարդուն շարժելու ազատութիւնը կը խլէ: Այս իմաստէն ներշնչուած է ներկայ «կաշկանդում» բառը, որ հոգեկան մարզէն ներս՝ մտածումի, ազատութեան ամէն շարժում կ'արգիլէ:

Բռնութիւն

«Բռնութիւն» բառին արմատն է «բռն», որ ըստ սովորական իմաստին, նշանակած է «ձեռք, գորութիւն»: «Բռն»ը մարդուն փակ ձեռքն է:

Նախամարդուն իրաւասութեան առաջին տարածքը եղած է իր բռնին պարունակութիւնը. ափ մը իրաւունք, բռնին չափով: «Զերկիրս ամենայն ի բռն իւրում ունէր»: «Սահմանք քաջաց բռունցք իւրեանց», պիտի ըսէր Մ. Սորենացին, եթէ Նախամարդու շրջանին ապրէր: «Լիաբռուն» կը նշանակէ ամբողջ բռնով, ամբողջական կարողականութեամբ:

«Բռն»ը ըլլալ նախապէս նշանակած էր աշխուժ ըլլալ, յանձնառու դառնալ, նախաձեռնող ըլլալ, որուն համար Աւետարանը կ'ըսէ, թէ երկինքի արքայութիւնը «բռունք յափշտակեն», այսինքն՝ երկինքը ժրջաններուն է եւ ո՛չ թէ թույլամորթներուն: «Բռնաւոր» բառն ալ նախապէս քաջ մարդու հոմանիշ եղած է: Նոյն բմբունումէն ծագած է «հոգի ի բռն» ասոյթը, որ ամբողջ ուժով աշխատիլ կը նշանակէ: «Բռն» հարկանել» ասոյթը կը նշանակէ իր ափը երկարել, ըլլա՛յ օգնելու, ըլլա՛յ իր տիրապետութիւնը տարածելու, ըլլա՛յ գործի նախաձեռնելու:

Պիտի չուշանայ այն օրը, երբ մարդոց իրաւունքը պիտի սահմանուի իւրաքանչիւրին «բռունցքին» կամայական գորութեամբ: «Բռունցք»ը շուտով պիտի դառնայ բիրտ ուժի հոմանիշ, իսկ մարդը «բռնապատան», այսինքն իր իրաւունքը իր բռունցքին վստահած: «Բռն վախճան» պիտի նշանակէ սպանութեամբ վախճան: «Բռնիչ» պիտի նշանակէ ձերբակալող: Ծնունդ պիտի առնեն «բռնանալ, բռնի, բռնաբարել, բռնադատել» բառերը, որոնց հակառակ՝ մարդը պիտի հռչակէ «անբռնաբարելի» իր իրաւունքները:

«Բռնել» առաջին հերթին նշանակած է բան մը իր բռնին մէջ ամուր սեղմել, գալն ափել: «Ըմբռնել» բայը, որ նախապէս նշանակած է «բռնել», լքած է իր Ֆիզիքական իմաստը եւ անցած է մտաւոր իմաստին եւ նշանակած է միտքով բռնել, այսինքն՝ «հասկնալ», ներկայ իմաստով:

Զնոք

Հայկական բնիկ բառ, աւերչուած նախահնդեւրոպական լեզուին, որմէ նաեւ յունական շէլթ (ձեռն) բառը:

«Ձեռք»ը, իր բազմապիսի գործածականութեան պատճառով, մեր լեզուին մէջ ճոխ նշանակութիւններ ունեցած է:

Նախամարդուն համար՝ «ձեռք»ը ամէն բանէ առաջ «բռնելու» անդամ եղած է: Եթէ բերանը սնունդ հայթայթելու համար է, ոտքը տեղափոխուելու, աչքն ալ ուղղելու համար է, ձեռքը իրր զգայարանք, ծառայած է մարդուն նախաձեռնութիւն տալու, շօշափելու, ճանչնալու, ինքնապաշտպանուելու, միտքին յղացումները գործնականացնելու: Գրարարի մէջ «ձեռամբ» կը նշանակէ ոչ միայն «ձեռքով», այլ նաեւ «միջոցով»:

Ձեռքը ընդհանրական միջոց է: «Ձեռք»ը մարդուն ճարտարութեան գործիքն է, մանաւանդ այն դարաշրջանին՝ երբ մարդուն քաղաքակրթութիւնը միայն «ձեռարուեստ»ով կը զարգանար: «Ձեռագէտ» նշանակած է ձեռքով ճարտար: «Ձեռնապետ» նշանակած է գործաւոր «ձեռք»երուն պետ, այսինքն՝ վարպետ, ինչպէս որ Աստուած կոչուած է «Արարչապետ»:

«Ձեռք»ը անհրաժեշտ գործիքն է մարդուն նաեւ գեղարուեստական արտայայտութիւններուն. նկարչութեան, քանդակագործութեան, նուագին, գրականութեան, եւ ընդհանրապէս: «Ձեռք»ը մարդուն բարեգործութեան խորհրդանիշն է, որուն համար հպատակներ զայն կը համբուրեն: «Ձեռք»ը մարդուն նաեւ իշխանութեան խորհրդանիշն է, քանի որ իշխանութիւն մը «ձեռնադրութեամբ» կը փոխանցուէր: Իշխանութեան նոյն արտայայտութիւնն է մարդուն տուած «ձեռամբարձ» հաւանութիւնը, ընտրութեան պահուն:

«Ձեռք»ը հոմանիշ է մարդուն «ես»ին, հոմանիշ է ամբողջ անձին, որուն պատճառով՝ «ձեռագիր»ը վաւերականութիւն է: Մինչեւ օրս մարդ մէկուն «ձեռքը կը խնդրէ», անոր անձը խնդրելու պէս:

«Ձեռք»ը հարազատութեան նշան է, որուն պատճառով՝ «ձեռասուն» ծառայ մը, «ձեռակերտ» քաղաք մը, «ձեռատունկ» պարտէզ մը տարբեր հանգամանք կ'ունենային, որովհետեւ մարդուն անձամբ կատարած գործն էին: «Արիսողոմ կանգնեաց իւր արձան եւ կոչեաց զնա ձեռն Արիսողոմայ»:

«Ձեռնամած» կը նշանակէ ձեռքը ձեռքին կցած, աղաչելու իմաստով, ինքնայանձնումի նշանակութեամբ: «Ձեռնհաս» կը նշանակէ, թէ ձեռքը ամէն բանի կը հասնի: «Ձեռնտու» կը նշանակէ ձեռք տուող, ուր «ձեռք տալ»ը օգտակար բանի հոմանիշ է: «Ձեռնամուխ» ըլլալ կը նշանակէ ձեռքը գործին մէջ մտցնել՝ իր իսկ «նախաձեռնութեամբ»: «Ձեռնաթափ» ըլլալ, ընդհակառակն, կը նշանակէ ձեռքը քաշել, լքել:

«Ձեռն արկանել» կը նշանակէ ձեռք տալ, օժանդակել, գործի անցնիլ, որմէ ներկայ «ձեռնարկ», «ձեռնարկել» բառերը: «Ձեռնուիլ»ը մարդուն բարի տրամադրութեան, հաղորդակցելու ընկերային արտայայտութիւն է:

Մէկը իր ձեռքին տակ առնել, կը նշանակէ զայն իր հովանիին ու պաշտպանութեան տակ առնել: «Զեռն Տեառն ի վերայ իմ», այսինքն՝ Աստուծոյ պաշտպանութիւնը իմ վրաս է:

«Զեռնածու» նախապէս նշանակած է կախարդ, հարցուկ, անձ մը որ իր ձեռքերուն զանազան շարժումներով՝ մարդ կը թմրեցնէր, կախարդութիւն կ'ընէր:

«Զեռք»ին խաղացած այսքան բազմակողմանի եւ բազմաշահ առաւելութիւնները արդիւնի ուզողին համար, բա՛ւ է մարդը «ձերբակալել», մարդը անշարժացնել եւ կամ զայն «ձերբազատել»ով, զինք դարձեալ ազատութեան վերադարձնել: «Զեռք»ը մարդուն ազատութեան խորհրդանիշն է: Մարդուն ձեռքերը երբ ազատ են, ան կրնայ նոյնիսկ իր ոտնակապերուն մէջ ինքզինք «ազատ» զգալ, մինչդեռ հակառակը ճիշդ չէ:

Ափ

Զենդական կամ սանսկրիտ լեզուները մարդուն ձեռքը «ափ» կոչած են, եւ այսպէս կոչելով՝ զայն ուզած են նմանցնել կենդանիներուն թաթին: Այս իմաստէն՝ ստեղծուած են «յափսիթերս» քայլելը կամ «յափշտակել» զազանային բայը:

Բայց սոււմերական լեզուն «ափ»ը պատկերացուցած իրր «բոյն, խոռոչ», եւ զայն գործածած է իրր աման, ափին մէջ ջուր խմելով...:

«Ափ»ը մարդուն ծառայած է նաեւ իրր «ափաշափ», ափի մը պարունակած քանակի չափ: Ծառայած է տարածք չափելու, առարկայ շօշափելու, խարխափելով քայլելու, առարկան «ափյափոյ» այսինքն՝ հարեւանցի բռնելու, «ափիրբրան» մնալու: Ծառայած է ապտակելու, ծառայած է «ծափ»ելու, այսինքն՝ ափը ափին չափով զարնելու:

Ստիպել

Հնդեւրոպական «ստէպ» արմատէն ծագած բնիկ հայ բառ, որ նշանակած է «շտապ»: «Ստէպ»ը ժամանակի յաճախականութիւնն է, դէպքի մը արագ ու յաճախ պատահիլն է, շուտ շուտ կատարուիլն է: «Ստէպ ստէպ» կը նշանակէ «շուտ շուտ», «յաճախ յաճախ»: «Ստիպաւ» կը նշանակէ փուլթով— շտապով, եւ ո՛չ թէ ստիպողութեամբ կամ բռնադատումով: «Վաղվաղակի ստիպով (արագ ճամբով) առաքեաց դեսպան»:

«Ստիպել»ը ճնշում բանեցնել չէ, այլ շտապել: «Ստիպել»ը ժամանակին կողմէ պարտադրուած ստիպողութիւնն է: «Բանն արքային ստիպեաց գիս» (արքային հրամանը փութալու մղեց զիս): Աշխարհաբարն ալ պահպանած է բառին նախկին գործածութիւնը երբ կ'ըսէ. «Ստէպ այցելել», ուր «ստէպ»ը կը մօտենայ «յաճախ»ին եւ կը հակադրուի «քիչ ան-

գամ»ին:

«Մտիպել»ին մէջ ներկայի հարկադրելու իմաստը առաջ եկած է դանդաղութեան դէմ գործուած ճնշումի իմաստէն: Արագացումը ստիպումի մը արդիւնքն է, ինչպէս շատցնելը՝ բազմացումն է քիչին:

Գրաբարի «ստէպ ճամբայ» ասոյթը առած է «բանուկ ճամբայ»ի իմաստ, եւ քանի որ ճամբայ մը յաճախակի գործածութենէն կը կարծրանայ, «ստէպ» բառը նշանակած է նաեւ «խիտ, կարծրացած»:

«Մտէպ» բառին նշանակած ժամանակին հարկադրանքը յետագային դարձաւ նաեւ մարդուն ազատութեան դէմ կատարուած պարտադրանք, ճնշում: Մարդը երբ ժամանակին նեղութեան կ'ենթարկենք եւ շուտ շարժելու կը հարկաւորենք, անոր ազատութիւնն ալ նեղի դրած կ'ըլլանք, քանի որ իր կեանքին ազատ թափը փոխելու պարտաւոր կը դարձնենք:

Չիրկ, Չուրկ, Չրկել

Արմատը սեմական է, բայց նաեւ արարական «սրա՛ա» (սարիքաք գողութիւն) բառին վերագրուած է: Արարական արմատը, «գրկում»ը գողութեան հետ նոյնացնելով, գայն կողոպուտի հետեւանք կը նկատէ:

Նախամարդը ինքզինք ըմբռնած է իբր Մայր Բնութեան կամ Արարչին կողմէ Ֆիզիքապէս եւ իմացապէս կատարեալ եւ անթերի ստեղծագործութիւն, օժտուած անհրաժեշտ բոլոր բարեմասնութիւններով: Ըստ արարական ստուգաբանութեան, Մայր Բնութեան շնորհներէն մէկին կամ միւսին պակսիլը՝ մարդուն կողմէ նկատուած է իբր «գրկանք», քանի որ մարդը կը «գրկեն» այն բարիքէն, որ մարդկային ամբողջութեան եւ լիութեան մաս կը կազմէ, որմէ գրկուելը մարդուն մէջ պակասութիւն կը ստեղծէ, վնաս կը հասցնէ, անոր նեղութիւն կը պատճառէ, քանի որ մարդը անոր գոյացապէս կարիքն ունի: Մէկը «գրկել», գայն «իրաւագրկել» է, բնութեան օրէնքով: «Չուրկ ըլլալ» ո՛չ միայն կը նշանակէ բարի բանէ մը գրկուած ըլլալ, այլ նաեւ այդ բարիքը ունենալու իր բնատուր իրաւունքէն գրկուած ըլլալ, «իրաւագրկուել»: Այդ իրաւունքը նախ բնական կարգի մէջ է, ինչպէս Ֆիզիքական առողջութիւնը, բայց կրնայ ըլլալ նաեւ բարոյական կարգի մէջ, ինչպէս խիղճէ, գութի գուրկ ըլլալը (բարոյագուրկ): Այս իրաւունքը կրնայ նաեւ ըլլալ մարդոց միջեւ համաձայնուած իրաւունք, ինչպէս՝ հայրենիք ունենալու իրաւունքը, որուն դէմ է հայրենագրկումը: Չրկողը կրնայ նոյնինքն բնութիւնն ըլլալ ի ծնէ աչազուրկ կամ կամագուրկ մարդը ի բնէ արկածեալ մարդ է:

Մարդը եւս կրնայ մարդը «գրկել», Ֆիզիքապէս իր ազատութենէն կամ բարոյապէս անոր դէմ ընկերային անարդարութիւն գործելով: «Ընկեր, ոչ գրկեմ գբեգ», ըսաւ Յիսուս առաջին ժամու մշակին, որ բողոքած էր վերջին ժամու մշակներուն հետ հաւասար վարձք ստացած ըլլա-

լուն համար: «Քեզ չեմ գրկեր», քանի որ սկիզբէն այդպէս համաձայնած էինք:

«Ջրկում» գոյութիւն ունի նաեւ հոգեւոր մարզի մէջ. ան գիտակցուած գրկում է երբ մարդ, աւելի բարձր նպատակի համար կամ շահի սիրոյն, գիտակցարար կը հրաժարի իր բնական իրաւունքէն:

Ձերձ, Ձերծիլ

Բնիկ հայ բառ, «երձ» արմատով եւ «զ» մասնիկով: «Ձերձ» կը նշանակէ «ապահով, անվտանգ»: «Ձերձ տեղ» կը նշանակէ վտանգէ ազատ՝ ապահով տեղ: Մարդիկը առաջին օրէն փնտռած են ապրիլ «ի զերձ տեղիս», ուր վտանգը իրենց չի հասնիր: Նոյն արմատէն կազմուած են «զերձ ուցիչ, դիւրագերձ» կամ ընդհակառակն՝ «անզերձանելի» բառերը: Այս պատճառով, «զերձանիլ» կամ «զերձիլ» բայերը կը նշանակեն վտանգէ «ազատիլ, պրծիլ»:

«Ձերձ» բառին գենդական նշանակութիւնն է «արձակ եւ ազատ», ուր «զերձ»ին մաս կը կազմէ ո՛չ միայն Ֆիզիքական ապահովութեան իմաստը, այլ նաեւ մարդկային ազատութեան գաղափարը: Չոյզ իմաստները զիրար կ'ամբողջացնեն, քանի որ Մարդուն վտանգուածութեան առաջին գոհը՝ անոր ազատութիւնն է:

Սակայն ստուգարանական հարց կը ծագի հոս՝ «մորթագերձ, դիագերձ, մեհենագերձ, սեղանագերձ» բառերուն պարագային, որոնց մէջ գործածուած «զերձ» վերջավանկ բառը կարծէք աւրնչութիւն չունի անոր նախնական «ապահով, անվտանգ» իմաստին հետ:

Պէտք է մտաբերել, թէ «զերձ» եւ «քերձ» բառերը միեւնոյն ծագումնային «երձ» արմատն ունեցած են, թէ եւ կազմուած տարրեր նախամասնիկներով: Արդարեւ «զերձել» նշանակած է նաեւ «մերկել, քերձել», հետեւաբար «զերձել»ը հասկցուելու է նաեւ «քերձել»ու իմաստով: Ուստի «մորթագերձել» նշանակելու է մարմինը իր մորթէն «քերձել», իսկ «դիագերձել» նշանակելու է դիակը իր արդուգարդէն մերկել: «Ձերձեաց ի նմանէ զհանդերձս իմ»:

Նոյն պատկերաւոր բացատրութեամբ հասկցուելու են նաեւ «մեհենագերձել» եւ «սեղանագերձել» բայերը, ըստ որուն՝ «մեհենագերձել» նշանակելու է մեհեանը իր ճոխ զարդեղէններէն մերկացնել (կողոպտելով), իսկ գոհի սեղան եւ տաճար «սեղանագերձել»ը նշանակելու է անոր գանձերը թալանել:

ՎԵՐՉԱՐԱՆ

Պիտի ուզէի այս էջերը լեզուագիտական ընդհանուր վերլուծեցումով աւարտել եւ ըսել, թէ ամէն ժողովուրդ, իր լեզուն ստեղծելու արարքին

մէջ, նախ իր գոյականները ստեղծած է, ապա աւելի ուշ ժամանակին լեզուի մը բայերը մշակած է, նորածինին պէս որ խօսիլ կը սկսի առանց բայ գործածելու, այլ զինք շրջապատող անձերուն կամ առարկաներուն, նոյնիսկ իր անձին՝ միայն անունը տալով: Ամէն ժողովուրդը նորածինի մը ձեւով իր լեզուն կազմած է:

Հետեւաբար լեզուի մը բայերը, բաղդատաբար անոր գոյականներուն, աւելի ուշ ատեն կազմուած են: Այսպէս, Նախամարդը երբ «ծաղիկ» բառը հնարած է, «ծաղկիլ» բայը ստեղծած է աւելի ուշ ժամանակի մը մէջ: Բայ մը կազմելու գործընթացը ժողովուրդէ մը ժամանակ պահանջած է, եւ այս յարաբերաբար երկար ժամանակամիջոցին մէջ, բառը ժամանակ ունեցած է նաեւ իմաստի երանգաւորում կրելու, իմաստի յեղաշրջում արձանագրելու:

Բայը իր իմաստային այս յեղաշրջումը ընդհանրապէս դէպի «արդիականացում» կատարած է, որուն պատճառով՝ յաճախ բայերը իրենց իմաստով աւելի մօտ են մեզի քան թէ իրենց ծագումին:

Այսպէս, մէջբերելով սոյն յօդուածին պարունակած բազմաթիւ օրինակներէն մին, նկատենք «վաճառ» բառը: Ան հնուց «փոխանակութիւն» կամ «առուտուր» նշանակած էր, մինչդեռ անկէ ծնած «վաճառել» բայը ո՛չ թէ «փոխանակելու», այլ ծախելու նշանակութիւն առած է, ընթացք տալով բառին ներկայ իմաստին:

Միայն մարդը բառ կը ստեղծէ: «Անրան» կոչուած են կենդանիները, որովհետեւ «բան» չունին, իրենց դարաւոր գոյութեան մէջ՝ խօսք չեն բանաձեւած: Անցեալ դարերու իմաստասիրական, գեղարուեստական ու աստուածաբանական նորանոր բառերուն ստեղծումէն ետք, ներկայ ճարտարագիտական յառաջդիմութիւնը կը հարկադրէ մարդը նորանոր բառեր յօրինելու, եւ իրեն վերապահուած այս կարողութիւնը անգամ մը եւս արժեւորելու:

Աղքատ կոչուող լեզուները անո՛նք են, որոնք բառ հնարելու մէջ աղքատ են:

ՃԱՆՕԹԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1. Տես՝ Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԳ., 1993, էջ 11–26, Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԴ., 1994, էջ 197–217, Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԵ., 1995, էջ 13–47, Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԶ., 1996, էջ 289–334, Հայկազեան Հայագիտական Հանդէս, ԺԷ., 1997, էջ 331–371:
2. Հ. Աճառեան, Հայերէն արմատական բառարան, Հատոր Բ, Երեւան 1973, էջ 332:

THE OTHER SIDE OF THE WORDS (VI)
(Summary)

ANTRANIK GRANIAN

This is the sixth article of the author in the series which deals with the evolution of the meanings of various sets of Armenian words.

In the first part of his article, the author highlights word groupings which are related to trade. In the second part, the author highlights word groupings pertaining freedom, constraints and related concepts. The words discussed here, are.–

1. **Vach'ark** - commerce
2. **Shuka** - market
3. **P'oghots** - street
4. **Aprank'** - goods
5. **Met'erk / met'eranots** - provision, warehouse
6. **Pahest** - reserve
7. **Gandz** - treasure
8. **Ambar / hambar / ambaranots** - store, storehouse
9. **Shtemaran** - depot
10. **Mar'an / Maran** - cellar
11. **Pashar** - stock
12. **Paren** - supply
13. **Shah / shahil** - profit, to make profit
14. **Ogut** - gain
15. **Vastak / Vastakil** - earnings, to earn
16. **Tokos** - interest (bank)
17. **Vashkh** - usury
18. **Nepast** - aid
19. **Tzakhél / Tzakhsél** - to sell, to spend
20. **Korust** - perdition
21. **Venas** - loss
22. **Tuzhél** - the harm resulting from loss
23. **C'ap'** - amount
24. **K'eshirk'** - weight
25. **Hawasar** - equal
26. **Neman** - similar
27. **Nevaz** - less
28. **Pakas** - inferior
29. **Aravél** - plus, more
30. **Gin** - price
31. **Arzhék'** - cost

32. **Hargank'** - respect
33. **T'ank / Tang** - dear
34. **Negh** - narrow
35. **Sugh** - expensive
36. **Bérn** - load
37. **Tzandr** - heavy
38. **T'é't'év** - light
39. **Sahman** - border, limit
40. **Ezr-Ezérk** - shore
41. **Gitz** - line
42. **Tzir** - orbit
43. **Paruyr** - helix
44. **Tzayr** - ending
45. **Hun** - riverbed, passage
46. **Kap / Kapank'** - bond, bindings
47. **Parawand** - restraint
48. **Paran** - rope
49. **C'uan** - cord
50. **C'opan** - cable
51. **Kharan** - strap
52. **Lar** - string
53. **T'él** - wire
54. **Sheght'a** - chain
55. **Argélk'** - constrain
56. **Kashkandél** - to impede
57. **Brnut'iun** - violence
58. **Dzérk'** - hand
59. **Ap'** - palm
60. **Stipél** - to force
61. **Zirk/zurk/zerkel** - to deprive
62. **Zértz / zértzél** - exempt, to detach oneself from